

GODS GENERAALS IN NEDERLAND

DEEL 4

Volg hun geloof na

*Acht Nederlandse mannen en vrouwen
van God, van Guido de Brès tot
Arnol Kox*

*Laten wij met volharding de wedloop lopen die voor
ons ligt.*

Hebreeën 12:1

WIM KAMPHORST

GODS GENERAALS IN NEDERLAND · DEEL 4

Volg hun geloof na

*Acht Nederlandse mannen en vrouwen van God, van Guido de
Brès tot Arnol Kox*

WIM KAMPHORST

Inhoud

Inleiding: een menigte van getuigen	2
Guido de Brès: de man die zijn geloof over de muur gooide	6
Johannes Elias Feisser: de doctor die het water in ging	19
Karel Houben: de molenaarszoon met de zegenende handen	31
Johannes en Hendrina van 't Lindenhout: het wezendorp	47
Johannes Post: de boer die zijn deur openzette	59
Hans Rookmaaker: de kunstkenner uit het kamp	70
Wim Malgo: de matroos die om middernacht riep	81
Arnol Kox: de man die riep in de winkelstraat	93
Nawoord	103

Volg hun geloof na. Gods generaals in Nederland, deel 4

© 2026 Wim Kamphorst

Stichting (F)Luister Nederland

Bijbelcitaten zijn overgenomen uit de Herziene Statenvertaling © 2010 Stichting HSV.

Eigen uitgave. Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de auteur.

Bij elk hoofdstuk staan de geraadpleegde bronnen. Verhalen die alleen uit de eigen getuigenis van een persoon of uit latere overlevering bekend zijn, of die niet te controleren zijn, worden in de tekst en in het slotoverzicht van elk hoofdstuk zo benoemd.

Dit boek is gratis te lezen en te downloaden op wimkamphorst.nl.

Inleiding: een menigte van getuigen

In Valenciennes, in het noorden van Frankrijk, is geen graf van Guido de Brès. Het lichaam van Johannes Post werd na de oorlog uit een kuil in de duinen gehaald. Van een paar mensen in dit boek is weinig tastbaars overgebleven. Een brief, een belijdenis, een weeshuis dat een jeugdzorginstelling werd, een pad met spreuken in een Eindhovense wijk.

En toch spreken ze nog. In de brief aan de Hebreeënen staat, na een lange rij namen van gelovigen uit het Oude Testament: *Welnu dan, laten ook wij, nu wij door zo'n menigte van getuigen omringd worden, afleggen alle last en de zonde, die ons zo gemakkelijk verstrikt. En laten wij met volharding de wedloop lopen die voor ons ligt* (Hebreeënen 12:1).

Dit is het vierde deel van een reeks over zulke getuigen uit eigen land. Ik volg daarbij het voorbeeld van Roberts Liardon, die in zijn boekenreeks *God's Generals* het leven beschreef van predikers en opwekkingsleiders, met hun roeping, hun kracht en ook hun zwakke kanten.

VIJF EEUWEN

De mensen in dit boek beslaan bijna vijfhonderd jaar. De eerste stierf in 1567 aan een galg. De laatste stierf in 2020 in Eindhoven, nadat hij die maand nog een laatste ronde door de stad had gemaakt.

Daartussen staan een hervormde dominee in Drenthe die zich liet dopen in een sloot en zo de eerste baptistengemeente van Nederland begon. Een Limburgse pater die in Dublin terechtkwam en daar door duizenden mensen werd opgezocht om voor hen te bidden. Een colporteur uit de Betuwe die met zijn vrouw zonder geld een weeshuis begon dat uitgroeide tot een dorp. Een gereformeerde boer uit Drenthe die zijn deur openzette voor Joodse onderduikers. Een kunsthistoricus die in een krijgsgevangenkamp de Bijbel ging lezen. Een matroos uit Maassluis die vanuit Zwitserland een zendingswerk opbouwde. En een straatprediker die veertig jaar lang riep dat niemand onsterfelijk is.

Het zijn mensen uit heel verschillende kerken: gereformeerd, hervormd, baptist, evangelisch, rooms-katholiek. Over veel dingen zouden ze het met elkaar oneens zijn geweest. Dat is geen reden om ze niet naast elkaar te zetten. Het is juist een reden om het wel te doen.

WAAROM EEN WAAL EN EEN STRAATPREDIKER?

Guido de Brès was een Franstalige Waal, die nooit in het huidige Nederland heeft gewoond. Maar in zijn tijd bestonden België en Nederland nog niet als aparte landen, en de belijdenis die hij schreef, werd het hart van de Nederlandse protestantse kerken.

Arnol Kox was een rooms-katholieke straatprediker zonder opleiding of organisatie. Veel mensen vonden hem lastig of lachwekkend. Ik heb hem toch opgenomen, omdat hij iets deed wat bijna niemand van ons durft, en omdat hij het volhield tot zijn laatste week.

FEITEN VOOROP

Net als in de vorige delen wil ik eerlijk zijn over wat we weten. Over mensen die al eeuwen dood zijn, gaan verhalen rond die mooier zijn geworden in het navertellen. Over mensen die kort geleden stierven, is vaak nog geen goede biografie geschreven. In beide gevallen moet je opletten.

Ik heb per persoon uitgezocht wat vaststaat. Waar bronnen elkaar tegenspreken, zeg ik dat. Verhalen die we alleen kennen omdat iemand ze zelf vertelde, of omdat vrienden of een kerkelijk proces ze opschreven, vertel ik ook, maar ik zeg erbij waar ze vandaan komen. Na elk hoofdstuk vind je een kort overzicht van wat vaststaat en wat alleen verteld wordt, met de bronnen.

NIET ALLEEN DE MOOIE KANTEN

Een paar mensen in dit boek maakten fouten of riepen weerstand op. Een weesvader die het geld niet kon beheren en wiens tehuis in een landelijk schandaal terechtkwam. Een dominee die uit zijn ambt werd gezet. Een prediker met uitgesproken opvattingen over Israël en de eindtijd. Een straatprediker die boetes kreeg. Ik vertel die dingen, omdat ze bekend zijn en omdat ze erbij horen. De Bijbel doet het ook: David, Petrus en Paulus worden niet beschreven als volmaakte mensen.

HOE JE DIT BOEK KUNT LEZEN

Elk hoofdstuk staat op zichzelf. De volgorde is die van de tijd, van de zestiende eeuw tot 2020. Je hoeft de eerdere delen niet gelezen te hebben.

Lees het met een vraag in je achterhoofd. Wat vroeg God van hen, en wat vraagt Hij van jou? Geen van hen wist aan het begin waar het zou eindigen. De Brès gooide een pakketje over een muur. Feisser

stapte het water in. Post nam één onderduiker in huis. Rookmaaker sloeg in een kamp een Bijbel open. Het begon telkens klein.

Guido de Brès: de man die zijn geloof over de muur gooide

In de nacht van 1 op 2 november 1561 sloop iemand door de straten van Doornik. De stad lag in de Zuidelijke Nederlanden, in wat nu België is. Het was een stad vol soldaten. In het kasteel verbleef op dat moment de landvoogdes Margaretha van Parma, die namens de Spaanse koning Filips II over de Nederlanden regeerde.

Bij de muur van het kasteel bleef de man staan. Hij had een pakketje bij zich. Daarin zat een boekje van zevenendertig artikelen, met een brief aan de koning. Hij gooide het pakketje over de muur en verdween in het donker.

Het boekje heette *Confession de foy*, belijdenis van het geloof. Het legde uit wat de protestanten in de Nederlanden geloofden. Ze waren geen oproerkraaiers, stond er in de brief aan de koning die bij de belijdenis hoorde. Ze wilden de koning gehoorzamen in alles wat niet tegen Gods Woord inging. Maar ze konden hun geloof niet opgeven. Liever zouden ze, zo staat het in een adres aan de koning dat bij de belijdenis werd gevoegd, hun rug geven aan de zweep, hun tong aan het mes, hun mond aan de prop en hun lichaam aan het vuur.

Margaretha van Parma heeft het boekje gezien. Volgens de bronnen kwam het echt bij haar terecht. Wie het geschreven had, wist ze niet. Dat kwam pas later uit.

De man in het donker heette Guido de Brès. Vijf jaar en een half later hing hij aan een galg. Zijn belijdenis leeft nog. In bijna elke gereformeerde en hervormde kerk in Nederland wordt ze vandaag gelezen, als de Nederlandse Geloofsbelijdenis.

EEN WAAL IN EEN NEDERLANDS BOEK

Je kunt je afvragen wat een man uit Bergen in Henegouwen doet in een boek over Nederlandse mannen en vrouwen van God. Hij sprak Frans. Hij heeft nooit in Holland gewoond. Maar in zijn tijd bestond de grens tussen Nederland en België nog niet. Er waren de Nederlanden, zeventien gewesten onder één heer, van Groningen tot Artois. Bergen, Doornik en Valenciennes hoorden daar net zo goed bij als Amsterdam en Utrecht.

En zijn belijdenis werd een Nederlands stuk. Al in 1562 verscheen er een vertaling in het Nederlands, gedrukt in Emden. De synode van Dordrecht stelde haar in 1618 en 1619 vast als een van de drie Formulieren van Enigheid. Sindsdien hoort ze bij het hart van de Nederlandse protestantse kerken. Wie in Nederland belijdenis doet in een gereformeerde gemeente, belooft vaak instemming met de leer die Guido de Brès ooit opschreef. Zo hoort hij ook thuis in dit boek.

DE ZOON VAN EEN GLASSCHILDER

Guido de Brès werd in 1522 geboren in Bergen, in het Frans Mons. Het jaartal staat in de meeste bronnen, al zegt een recente studie dat het niet met een akte te bewijzen is. Zijn vader heette Jean du

Béguinage. Hij was schilder en zou zich in Bergen de naam De Brès hebben aangemeten. Het gezin had vier zonen en een dochter.

Guido leerde een vak. Samen met zijn broer Christoffel ging hij in de leer bij een glasschilder. Hij maakte glas in lood, de gekleurde ramen die je in kerken ziet. Daar kwam hij dus vandaan: uit een werkplaats, niet uit een studeerkamer.

Zijn moeder was een gelovige rooms-katholieke vrouw. Ze hoopte dat haar zoon in de kerk zou gaan dienen. Volgens de martelaars-geschiedenis van Jean Crespin, een tijdgenoot, was Guido zelf in zijn jeugd ook een oprecht katholiek. Het is goed om dat te weten. Hij werd geen protestant uit verzet tegen de kerk. Hij was eerst een overtuigd lid ervan.

ROND ZIJN VIJFENTWINTIGSTE

Wat er daarna gebeurde, weten we niet tot in detail. Een verslag dat een jaar na zijn dood verscheen, zegt dat hij rond zijn vijfentwintigste een zware innerlijke strijd doormaakte. Hij legde de leer van zijn kerk naast het Woord van God. Hij las de Bijbel, waarschijnlijk in geheime bijeenkomsten, en hij las geschriften van de hervormers. Ook de prediker Pierre Brully, die in 1545 in Doornik werd verbrand, heeft volgens sommige auteurs invloed op hem gehad.

Dat lezen was niet zonder gevaar. Keizer Karel V had in de Nederlanden harde wetten laten afkondigen, de plakkatens. Wie verboden boeken bezat, protestantse bijeenkomsten hield of zelf in de Bijbel ging uitleggen, kon de doodstraf krijgen. In 1540 stonden ook Franse en Vlaamse Bijbelteksten op de lijst van verboden boeken. Volgens sommige historici werden in de Nederlanden in die tijd meer mensen om hun geloof gedood dan ergens anders in Europa.

In 1548 werd het in Bergen te heet. Guido had vriendschap gesloten met een Engels echtpaar, en die mensen werden gearresteerd,

samen met andere protestanten. Hij vluchtte naar Londen. Engeland had toen een jonge protestantse koning, Edward VI, en in Londen bestond een kerk voor vluchtelingen uit het vasteland. De leider daarvan was Johannes a Lasco, een Pool. Bij die gemeente vond Guido een thuis, en volgens de bronnen kreeg hij daar ook de roeping om predikant te worden.

LA ROSE IN RIJSEL

In 1552 keerde hij terug. Hij ging naar Rijsel, het huidige Lille, en bouwde daar een geheime gemeente op. Ze kwam samen onder de schuilnaam la Rose, de roos. Hij schreef er ook zijn eerste boek, *Le Baston de la foy chrestienne*, de staf van het christelijk geloof. Het was een verzameling uitspraken van kerkvaders en de Bijbel, bedoeld om gewone gelovigen te laten zien dat de leer van de hervorming niet nieuw was.

In maart 1555 viel de vervolging hard op de gemeente in Rijsel. Een familie uit de gemeente, de familie Aughier, werd opgepakt. Een Amerikaanse auteur schrijft dat in een van zijn gemeenten een vader, een moeder en twee zonen als martelaar stierven. Guido vluchtte opnieuw, via Gent en Antwerpen naar Frankfurt, waar hij Johannes a Lasco weer ontmoette, en daarna naar Zwitserland. In Lausanne en Genève studeerde hij ongeveer drie jaar, onder Johannes Calvijn en Theodorus Beza.

Ik probeer me voor te stellen hoe dit leven eruitzag. Een glasschilder die geen academische opleiding had, die steeds moest vluchten, die vrienden zag sterven, en die toch blijft leren. Hij gaat in zijn dertigste levensjaar weer in de schoolbanken zitten om het Woord beter te kunnen uitleggen. Het geloof was voor hem geen gevoel alleen. Het was ook iets om te begrijpen en uit te leggen.

EEN TUINHUIS IN DOORNIK

In 1559 kwam hij terug naar de Nederlanden, nu als predikant van de geheime gemeente in Doornik. Hij trouwde in dat jaar met Catherine Ramon. Op 31 augustus 1560 werd hun zoon Israël geboren. Er kwamen meer kinderen. In 1567 waren er vijf, en de oudste was toen zes jaar.

Hij leefde onder een schuilnaam. Vaak gebruikte hij de naam Jérôme. Vanuit Doornik reisde hij naar Rijsel, Valenciennes, Douai en Bergen om kleine groepen gelovigen te bezoeken. Die gemeenten noemden zichzelf later de kerken onder het kruis. Ze kwamen samen in huizen, schuren en bossen. Wie zich liet zien, liep risico.

In Doornik werkte hij in een verborgen tuinhuis. Daar schreef hij brieven en daar schreef hij ook zijn belijdenis. Hij gebruikte een Franse belijdenis van twee jaar eerder als voorbeeld en werkte die om. Hij wilde twee dingen laten zien. Aan de overheid: wij zijn geen opstandelingen. En aan iedereen: wij zijn ook geen wederdopers. Dat was in die tijd een gevoelig punt. De opstand van radicale dopers in Münster in 1534 en 1535 lag nog vers in het geheugen. Overheden dachten bij elke protestant aan oproer.

De belijdenis begint met een zin die je vandaag nog in kerken hoort, in een wat modernere vorm: wij geloven allen met het hart en belijden met de mond dat er één enig en eenvoudig geestelijk Wezen is, dat wij God noemen. Daarna volgt het hele verhaal van het geloof: de Bijbel, de Drie-eenheid, de schepping, de zonde, Christus, de rechtvaardiging door het geloof, de kerk, de sacramenten, de overheid en het laatste oordeel.

Het is geen vurige preek. Het is rustig en helder. Daardoor raakt het me. Hier schrijft iemand die wist dat hij elke dag kon worden opgepakt, en hij schrijft geen schreeuw van woede maar een uitleg. Paulus schrijft: *Want met het hart gelooft men tot gerechtigheid en met*

de mond belijdt men tot zaligheid. (Romeinen 10:10). De Brès nam dat letterlijk. Geloven was niet genoeg. Je moest het ook kunnen zeggen.

HET GEVAAR NIET ZOEKEN

In september 1561 gebeurde er in Doornik iets wat Guido niet wilde. Protestanten trokken 's avonds zingend door de straten. Ze zongen de Franse psalmen, in grote groepen tegelijk. Het was een soort demonstratie. De overheid reageerde fel.

Guido keurde die optochten af. Hij zei, zo is overgeleverd, dat je het gevaar niet moest zoeken. Ik vind dat een interessante kant van hem. Hij was moedig, maar hij was geen waaghals. Hij geloofde dat je de overheid niet onnodig moest uitdagen. Die houding zou hij tot aan de galg volhouden.

In diezelfde onrustige weken gooide hij zijn pakketje over de kasteelmuur. Het was geen uitdaging maar een uitleg. Hij wilde dat de landvoogdes en de koning zouden lezen wat de protestanten echt geloofden, voordat ze hen allemaal als rebellen zouden behandelen.

Het pakte anders uit. De overheid ging zoeken. Zijn vrouw en kinderen waren al eerder naar Sedan gestuurd, een klein vorstendom net over de grens waar protestanten veiliger waren. Guido zelf vluchtte. Vrienden probeerden zijn boeken en papieren in de tuin te verbranden, maar het vuur werd ontdekt. Bij de huiszoeking werden volgens een studie uit 2017 tweehonderdvijftig exemplaren van de belijdenis in beslag genomen, met boeken van Luther en Calvijn en zijn brieven. De overheid liet alles verbranden. Vanaf dat moment wisten de autoriteiten wie de schrijver was.

SEDAN EN DE PRINS

De volgende jaren woonde hij in Sedan. Hij was er huispredikant van de hertog van Bouillon, die protestant was. Hij schreef een groot

boek tegen de wederdopers, dat in 1565 verscheen. Hij reisde naar geheime synodes in Antwerpen.

In 1564 sprak hij in Brussel met prins Willem van Oranje. Het ging over de vraag of de lutheranen en de calvinisten in de Nederlanden niet samen konden optrekken. Dat gesprek liep op niets uit. Het laat wel zien hoe serieus De Brès inmiddels werd genomen. Een glasschilder uit Bergen sprak met de man die later de Vader des Vaderlands zou heten.

In die jaren groeide de spanning in de Nederlanden. In 1566 boden edelen de landvoogdes een smeekschrift aan. In de zomer van dat jaar trokken predikers het land rond en hielden hagenpreken in de open lucht, voor duizenden mensen. Toen sloeg de vlam in de pan.

VALENCIENNES, 1566

In augustus 1566 werd Guido naar Valenciennes geroepen. Hij kwam er op 9 augustus aan, samen met zijn collega Pérégrin de la Grange. De volgende dag preekte hij al, eerst in de open lucht.

Op 24 augustus brak in Valenciennes de beeldenstorm uit. Groepen mensen trokken de kerken in en vernielden beelden, altaren en schilderijen. Of Guido dat heeft goedgekeurd, is niet bekend. Zijn eigen lijn was steeds dat je de overheid niet moest uitdagen. Maar na de beeldenstorm preekte hij wel in de Sint-Janskerk, en de protestanten hadden de stad feitelijk in handen.

De overheid sloeg terug. In december 1566 werd Valenciennes belegerd door een leger onder leiding van Philippe de Noircarmes. Het beleg duurde maanden. De predikanten, De Brès en De la Grange voorop, leidden het verzet in de stad. Hier zie je ook een andere kant van zijn verhaal. De man die in Doornik zei dat je het gevaar niet moest zoeken, stond nu in een stad die de wapens had opgenomen tegen de landvoogdes. Historici hebben zich afgevraagd hoe

dat met elkaar te rijmen is. Een eenduidig antwoord is er niet. Misschien zag hij het als zijn plicht om bij zijn gemeente te blijven. Misschien had hij het in de chaos van die maanden niet meer in de hand.

Op Palmzondag, 23 maart 1567, gaf de stad zich over.

GEVANGEN

Een paar dagen eerder was Guido met De la Grange en een paar anderen 's nachts over de wallen ontsnapt. Volgens een van de verslagen gingen ze met een bootje over de Schelde. Ze waren vermomd. Ze werden een paar dagen later toch opgepakt. Over de plaats verschillen de bronnen: de ene noemt Saint-Amand, een andere Rumegnies. Een dorpeling zou een van de vluchtelingen hebben herkend.

Ze werden eerst naar het kasteel van Doornik gebracht. Daar was het pakketje met de belijdenis ooit over de muur gevlogen. Na enkele weken werd Guido overgebracht naar Valenciennes. Hij kwam in de Brunain terecht, een kerker die de mensen het Zwarte Gat noemden. Het was er donker, koud en het stonk. Volgens een van de verslagen zat hij in het laagste deel, tussen het afvalwater, met zware ijzers aan zijn benen.

Er kwam wel bezoek. Edelen, vrouwen uit de stad, monniken. Sommigen kwamen om te spotten, anderen om hem over te halen. Een gravin van Reux kwam een paar keer. De bisschop van Atrecht, François Richardot, voerde op 18 april en op 22 mei lange gesprekken met hem over de mis en het avondmaal. Guido ging steeds op hun vragen in. Hij bleef rustig en hij bleef bij wat hij geloofde.

Petrus schrijft: *Wees altijd bereid tot verantwoording aan ieder die u rekenschap vraagt van de hoop die in u is, met zachtmoedigheid en ontzag.* (1 Petrus 3:15). Ik ken weinig levens waarin die tekst zo letterlijk werd uitgevoerd als in die weken in de Brunain.

EEN BRIEF AAN CATHERINE

In de gevangenis schreef hij brieven. Er zijn er drie bewaard die vaak worden genoemd: aan de gemeente in Valenciennes, aan zijn moeder en aan zijn vrouw. Ze werden al snel na zijn dood gedrukt, en dat is de reden dat we ze nog hebben. Over de data van de brieven zijn de bronnen het niet helemaal eens. De brief aan zijn vrouw draagt geen datum; sommige auteurs plaatsen hem op 12 april 1567, anderen later in mei. De brief aan zijn moeder is gedateerd op 19 mei.

De brief aan Catherine is een van de mooiste christelijke brieven die ik ken. Hij schrijft dat ze zeven jaar getrouwd zijn geweest. Hij weet dat hij haar met vijf kleine kinderen achterlaat. En toch probeert hij haar te troosten in plaats van zichzelf.

Hij schrijft dat hij niet bij toeval in de handen van zijn vijanden is gevallen. God heeft het zo gewild, en daarom kan hij er rust in vinden. Hij vraagt haar om niet te veel bedroefd te zijn, om God niet te bedroeven. God is, schrijft hij, de man van gelovige weduwen en de vader van arme wezen. En dan, over de kinderen: wees hun vader en hun moeder.

Over zichzelf schrijft hij een zin die vaak wordt geciteerd: Ik ben vrolijk, mijn hart is opgewekt, mij ontbreekt niets in mijn droefenissen. En ook: Ik heb meer geleerd sinds ik gevangen ben dan in mijn hele leven daarvoor.

Hij noemt het een eer om voor Christus te sterven. Bravoure is het niet. Het staat in een brief aan de vrouw van wie hij hield, op een moment dat hij niets meer te bewijzen had.

Aan zijn moeder, de gelovige katholieke vrouw die hem graag in de kerk had zien dienen, schreef hij dat hij zijn Zaligmaker meer dan twintig jaar had gediend, en dat Hij hem nooit aan iets had laten

ontbreken. Hij vroeg haar om zijn vrouw en kinderen te helpen. Hij ondertekende met: gevangen om Jezus Christus, de Zoon van God.

ZATERDAG 31 MEI 1567

Vroeg in de ochtend van zaterdag 31 mei 1567 kreeg hij zijn vonnis te horen. De beschuldiging ging verder dan zijn geloof. Hij werd veroordeeld wegens opstand en omdat hij tegen het verbod van de landvoogdes het avondmaal had gevierd. De straf was de dood door ophanging.

Om zes uur 's morgens werd hij met De la Grange naar het plein gebracht. Volgens de verslagen stonden er meer dan duizend mensen. Voor hij naar buiten ging, zei hij tegen zijn medegevangenen: Mijn broeders, ik ben vandaag ter dood veroordeeld om de leer van de Zoon van God. Hem zij de lof.

De beul liet hem niet bidden aan de voet van de ladder. Bovenaan sprak Guido de mensen toe. Hij riep hen op om de overheid te eren en trouw te blijven aan de leer die hij had verkondigd. Midden in die woorden duwde de beul hem van de ladder. Hij was vierenveertig of vijfenveertig jaar oud.

Volgens een van de verslagen ontstond er daarna onrust onder de soldaten, die begonnen te schieten en te plunderen. Sommige tijdgenoten zagen daar een oordeel van God in. Dat verhaal staat in een oud verslag van de martelaren, en ik heb het niet in een onafhankelijke bron teruggevonden.

Zijn lichaam werd 's avonds haastig begraven op de Mont d'Anzin, buiten de stad. Een Amerikaanse auteur schrijft dat het graf zo ondiep was dat dieren het lichaam opgroeven. Dat staat in geen enkele wetenschappelijke bron die ik heb gezien, en ik vertel het dus met voorbehoud. Een graf van Guido de Brès bestaat in elk geval niet.

ONDERDANIG AAN DE OVERHEID, TROUW AAN DE WAARHEID

Wat Guido de Brès op de ladder zei, werd later samengevat in een Franse zin die in Valenciennes bekend werd: *Soyez soumis au magistrat mais fidèles à la vérité*. Wees onderdanig aan de overheid, maar trouw aan de waarheid.

Daar zit de spanning van zijn hele leven in. Hij wilde een gehoorzaam onderdaan zijn. Hij schreef dat ook in zijn belijdenis, in het artikel over de overheid. Maar hij wilde God meer gehoorzamen dan mensen. Waar die twee botsten, koos hij voor God, en hij aanvaardde de prijs.

Het was geen volmaakt leven. Hij was geen heilige op een gebrandschilderd raam, ook al leerde hij die ramen maken. Hij stond in een stad die in opstand was. Zijn belijdenis bevat ook zinnen die vandaag ongemakkelijk klinken, bijvoorbeeld over de taak van de overheid om valse godsdienst te weren. Veel kerken hebben die zin later aangepast, omdat ze vonden dat hij strijdig was met de vrijheid van geweten waar De Brès zelf voor stierf. Ook dat hoort bij dit verhaal.

Maar kijk naar wat er overblijft. Een vluchteling zonder universitaire titel schreef in een tuinhuis zevenendertig artikelen. Ze werden in beslag genomen en verbrand, net als hij. En toch worden ze bijna vijfhonderd jaar later nog gelezen, ook in Noord-Nederland, waar hij nooit heeft gewoond.

Jezus zei tegen de gemeente in Smyrna: *Wees trouw tot in de dood, en Ik zal u de kroon van het leven geven*. (Openbaring 2:10). Misschien wordt van jou nooit gevraagd om voor je geloof te sterven. Maar er wordt wel gevraagd om het te belijden, met je hart en ook met je mond. Durf jij te zeggen wat je gelooft, ook als het je iets kost?

WAT VASTSTAAT EN WAT VERTELD WORDT

Vaststaat (meerdere onafhankelijke bronnen): geboorte in Bergen (Mons), meestal op 1522 gesteld; opleiding tot glasschilder; vlucht naar Londen rond 1548 en contact met Johannes a Lasco; werk in Rijsel in de jaren vijftig; studie in Lausanne en Genève; predikant in Doornik vanaf 1559; huwelijk met Catherine Ramon in 1559; de *Confession de foy* van 1561 en het pakket over de kasteelmuur van Doornik in de nacht van 1 op 2 november 1561; de Nederlandse uitgave van 1562; Sedan en het gesprek met Willem van Oranje; zijn rol in Valenciennes in 1566 en 1567; de overgave van de stad in maart 1567; zijn gevangenschap in Doornik en in de Brunain; de gesprekken met bisschop Richardot; de brieven aan zijn vrouw, zijn moeder en de gemeente; zijn executie op 31 mei 1567 in Valenciennes.

Alleen uit eigen getuigenis of uit verslagen van geloofsgenoten: zijn innerlijke strijd rond zijn vijfentwintigste (uit een verslag van 1568); de uitspraak dat je het gevaar niet moet zoeken; zijn laatste woorden in de gevangenis en op de ladder (uit de martelaarsverslagen van Crespin en anderen).

Uit één bron (niet onafhankelijk gecontroleerd): het aantal van tweehonderdvijftig in beslag genomen exemplaren; de zware ijzers en de plaats in het laagste deel van de kerker; de onrust en het schieten van de soldaten na de executie; de schuilnaam Jérôme; de menigte van meer dan duizend mensen bij de executie.

Onbevestigd of betwist: het precieze geboortjaar; de precieze datum van het vonnis (een oudere hervertelling noemt de vooravond van Pinksteren, maar Pinksteren viel in 1567 op 18 mei, en recentere studies noemen de ochtend van 31 mei); de plaats van de arrestatie (Saint-Amand of Rumegnies); de exacte data van de brieven; de rol van De Brès bij de beeldenstorm en het gewapende verzet in Valenciennes; het verhaal dat dieren zijn lichaam opgroeven.

Duiding: De Brès werd veroordeeld als ketter en ook als opstandeling. Zijn verdedigers zien hem als martelaar voor het geloof, zijn tegenstanders zagen hem als leider van een gewapende opstand. Beide kanten hebben een grond in de feiten van 1566 en 1567.

BRONNEN BIJ DIT HOOFDSTUK

1. G.P. van Itterzon, “Guido de Bres”, *Biografisch Lexicon voor de Geschiedenis van het Nederlandse Protestantisme*, deel 2 (Kampen 1983), 97-100
2. E.M. Braekman en E.A. de Boer, *Guido de Bres. Zijn leven, zijn belijden* (Kampen 2011)
3. F. Verspeeten, “Guy de Brès”, *De Franse Nederlanden / Les Pays-Bas Français* 2017, 28-45
4. J.C. van Wijk, studie over Guido de Brès en de Nederlandse Geloofsbelijdenis (theologienet.nl)
5. W. Bredenhof, “The Reformation and martyrdom”, 27 oktober 2017, met vertaling van een brief aan zijn vrouw
6. Wikipedia EN, “Guido de Bres” (geraadpleegd oktober 2026)
7. Wikipedia NL, “Guido de Brès” (geraadpleegd oktober 2026)
8. J. Crespin en S. Goulart, *Histoire des martyrs* (1582)
9. *Procédures tenues à l'endroit de ceux de la religion du Pays-Bas* (1568)
10. Captive Faith, “Guido de Brès (1522-1567) comforts his family from death row”
11. Nederlandse Geloofsbelijdenis, artikel 1 en artikel 36

Johannes Elias Feisser: de doctor die het water in ging

Op donderdag 15 mei 1845 stonden zeven mensen bij het water achter de boerderij van Roelof Reiling in Gasselternijveen. Het water heette de Nijveensche Mond. Een Engelse bron noemt het gewoon een sloot. Een Duitse prediker uit Hamburg, Julius Köbner, doopte hen een voor een. Roelof Reiling ging, en zijn vrouw Geertruida Teisens. Arend Speelman, die uit Nieuwe Pekela kwam. Drie broers Kruit: Willem, Jannes en Hendrik.

En een man van negenendertig met een doctorstitel in de theologie. Hij was vijftien jaar hervormd predikant geweest, in Friesland, Groningen en Drenthe. Nu liet hij zich dopen in een sloot.

Zijn naam was Johannes Elias Feisser. Anderhalf jaar eerder was hij uit zijn ambt als predikant gezet. Met die zeven mensen bij het water begon de eerste baptistengemeente van Nederland. Baptisten noemen hem nog altijd hun geestelijke vader, schreef de baptistische historicus Jan Brandsma in 1955. Zijn vroegere kerk zag het anders. Voor de hervormde kerkbesturen was hij een predikant die zijn werk weigerde en onrust bracht.

Beide kanten hebben hun redenen. Ik wil ze in dit hoofdstuk allebei laten horen.

Het begon in een gezin in Groningen.

EEN DOCTOR UIT WINSUM

Johannes Elias Feisser werd geboren op 10 december 1805 in Winsum, in de provincie Groningen. Hij was de eerste zoon van Johannes Feisser en Anna Maria Bouer. Later woonde het gezin in Veenendam, waar zijn vader stadsontvanger werd.

Op 16 mei 1823 schreef hij zich in als student theologie aan de universiteit van Groningen. Hij was zeventien. De theologie die hij daar leerde, was vrijzinnig en optimistisch over de mens, en hij nam die opvattingen over. Hij studeerde ook in Leiden, waar hij kerkgeschiedenis koos als hoofdvak bij professor Clarisse. Op 21 juni 1828 promoveerde hij. Zijn proefschrift ging over Basilius de Grote, een kerkvader uit de vierde eeuw.

Datzelfde jaar werd hij predikant. Zijn eerste gemeente was Miedum-Lekkuum, in Friesland. In 1831 ging hij naar Winschoten, in 1833 naar Franeker. Hij schreef ook. In 1832 verscheen in Groningen zijn boek over het leven en de lessen van Jezus.

Op papier was het een loopbaan zoals er in die jaren veel waren. Een begaafde jongen, een doctoraat, een paar gemeenten, een boek. Niets wees erop dat hij ooit buiten de kerk zou komen te staan waarin hij was opgeleid. Hij was een vrijzinnige dominee met belangstelling voor de geschiedenis van de vroege kerk.

DRIE GRAVEN IN FRANEKER

In Franeker kwam de klap. Zijn eerste vrouw stierf daar, en twee van zijn kinderen. De bronnen zeggen niet hoe en ook niet precies wanneer. Ze zeggen alleen dat het in Franeker gebeurde, en dat Feis-

ser daarna terugging naar het huis van zijn ouders in Veendam om te herstellen.

Daar begon hij te lezen, vooral puriteinse boeken. Volgens de historici Teun van der Leer en Arjen Stellingwerf bracht die lectuur hem op het spoor van een theologische ommekeer.

Ik sta even stil bij die volgorde. Een jonge predikant verliest zijn vrouw en twee kinderen. Hij gaat terug naar het huis waar hij opgroeide. En daar, in de stilte van dat verdriet, raakt hij aan boeken die hij op de universiteit niet had leren lezen. Wat hij er toen precies bij voelde, weten we niet. Hij heeft het voor zover ik kan nagaan niet opgeschreven. Maar het is niet de eerste keer dat God iemand vindt op de plek waar alles is weggefallen.

Heb jij ook zo'n plek in je leven, waar je pas ging zoeken toen je niets meer had?

GASSELTERNIJVEEN, 1839

Op 3 maart 1839 begon Feisser als predikant in Gasselternijveen, een dorp in Drenthe.

De eerste jaren zijn er weinig sporen. Dat verandert in het najaar van 1841. Feisser las toen *Cardiphonia*, een bundel brieven van de Engelse predikant John Newton. Het boek overtuigde hem ervan dat een mens alleen uit genade behouden wordt. Hij schreef daarna dat er in de mens van nature niets goeds woont. De optimistische theologie van zijn studietijd liet hij los.

Zijn preken veranderden. Hij sprak nu over het onvermogen van de mens en over de soevereiniteit van God. En hij maakte een scherp onderscheid tussen bekeerden en onbekeerden. In 1841 verscheen een geschrift met de titel *Het eene noodige*. In 1843 volgde een boekje dat de slapers opriep wakker te worden.

Hij wilde de kerk hervormen. Van der Leer en Stellingwerf vatten zijn doel samen als een reformatie van de reformatie.

WIE MAG AAN DE TAFEL?

Dat bleef niet bij preken. In november 1842 kwam het tot een conflict met de kerkenraad over de verkiezing van nieuwe ambtsdragers. In mei 1843 ging het over het avondmaal. Feisser wilde sommige leden, ook ouderlingen, de toegang tot de tafel weigeren. Een christen moest ook op een gewone werkdag laten zien dat hij God diende, zo vatte De Waarheidsvriend zijn standpunt in 2024 samen.

Voor de dorpelingen moet dat hard zijn aangekomen. Een dominee die zijn eigen ouderlingen van het avondmaal weert, dat raakte aan wie ze waren in hun dorp. Van hun kant is weinig overgeleverd. Wat we weten, komt grotendeels uit wat Feisser zelf schreef en uit wat baptistische historici later uitzochten.

Intussen groeide er een andere vraag in hem. Als de gemeente uit bekeerde mensen moet bestaan, wat betekent dan de doop van baby's die nog niets kunnen geloven? Hij vroeg het classicaal bestuur in Assen om hem vrij te stellen van het dopen van kleine kinderen. In september 1843 publiceerde hij een beknopte verhandeling over wat hij het ongeoorloofde van de kinderdoop noemde.

ZONDAG 24 SEPTEMBER 1843

Op zondag 24 september 1843 weigerde hij het kind te dopen van een gemeentelid dat onder kerkelijke tucht stond. Hij weigerde ook verder kinderen te dopen en brood en wijn uit te delen aan mensen die hij als ongelovig zag. De classis riep hem op te verschijnen. Hij ging niet.

Op 19 december 1843 zette het provinciaal kerkbestuur hem uit zijn ambt. Op 1 januari 1844 werd het besluit openbaar gemaakt. Zo komt het dat sommige bronnen 1843 noemen en andere 1844. De reden was, zo geven Van der Leer en Stellingwerf het weer, dat hij delen van zijn werk categorisch weigerde en ergernis en wanorde veroorzaakte.

Hier moet ik even blijven staan, want hier lopen de verhalen uiteen.

TWEE MANIEREN OM HET TE LEZEN

Voor de Hervormde Kerk was de zaak in de kern eenvoudig. Een predikant was gebonden aan de regels van de kerk. Sinds 1816 was de kerk geordend volgens een algemeen reglement, en daarin was het werk van een predikant vastgelegd. Dopen hoorde erbij. Wie een kind van een gemeentelid weigerde te dopen, weigerde een deel van zijn ambt.

Daar zat ook een overtuiging onder. De Heidelbergse Catechismus, een van de belijdenisgeschriften van de kerk, leert in vraag 74 dat kleine kinderen gedoopt moeten worden. Ze horen net als hun ouders bij het verbond van God en bij Zijn gemeente. Zoals jongetjes in Israël het teken van de besnijdenis kregen, zo ontvangen kinderen nu het teken van de doop. Voor hervormde christenen is de kinderdoop geen gewoonte zonder grond. Ze zien er Gods belofte in, die er al is voordat een kind iets kan zeggen of doen. Een predikant die dat ontkende, haalde iets weg wat voor hen bij het evangelie hoorde.

Baptisten lezen dezelfde gebeurtenissen anders. In hun ogen is de doop een antwoord van iemand die zelf tot geloof gekomen is. Een gemeente bestaat uit mensen die zich bewust bekeerd hebben. Wie dat in de Bijbel leest en ernaar wil handelen, kan geen baby's meer dopen zonder zijn geweten geweld aan te doen. Van der Leer en Stellingwerf, zelf baptisten, schrijven dat de hogere kerkbesturen zich

op het reglement beriepen en zijn theologische bezwaren niet wilden horen.

Ik ben zelf niet de scheidsrechter in deze vraag, en dit boek ook niet. Christenen die de Bijbel liefhebben, zijn er al eeuwen over verdeeld. Wat ik wel zie, is dat beide kanten iets serieus namen. De kerk nam haar orde en haar belijdenis serieus. Feisser nam zijn geweten serieus. Ze konden niet meer samen verder.

Er is ook veel wat ze deelden. Beide kanten geloofden dat de doop door Christus zelf is ingesteld. Beide wilden een kerk waarin geloof meer was dan een vorm. Het verschil zat in de vraag wie het teken mag ontvangen, en wanneer. Hervormden beginnen bij Gods belofte aan ouders en kinderen. Baptisten beginnen bij het antwoord van de gelovige. Wie in een van beide tradities is opgegroeid, vindt de andere kant soms moeilijk te begrijpen.

Hoe zou jij het uitleggen aan iemand uit de andere traditie, zonder hem meteen te willen overtuigen?

ZONDER KERK, ZONDER INKOMEN

Feisser stond nu buiten de kerk. Hij had geen gemeente meer en geen inkomen. Een groep mensen uit het dorp bleef wel bij hem. Ze kwamen samen in zijn huis.

Hij bleef schrijven. In 1844 verscheen een getrouw verhaal van wat er in Gasselternijveen gebeurd was. In februari van dat jaar schreef hij een traktaat over de Heilige Geest.

Hij zocht ook naar mensen met wie hij verder kon. Eerst sprak hij met de afgescheidenen, de christenen die in 1834 uit de Hervormde Kerk waren gegaan. Het werd niets. Zij hielden vast aan de kinderdoop, en dat was voor hem het grote bezwaar. Ze waren wel afgescheiden, schreef hij, maar daarmee nog niet verenigd. Daarna ont-

moette hij Jan de Liefde in Zutphen, een prediker met wie hij een tijd brieven wisselde.

BEZOEK UIT HAMBURG

Feissers boekjes kwamen in Duitsland terecht. In Hamburg lazen Johann Gerhard Oncken en Julius Köbner ze. Ze herkenden in de afgezette Nederlandse dominee iemand die op hun spoor zat.

In november 1844 stuurde Oncken Köbner en A.F. Remmers naar Gasselternijveen. Köbner vertelde Feisser over de baptisten en hoe hun gemeenten leefden.

Feisser was niet van plan een baptistengemeente te beginnen. Hij beschouwde zichzelf ook niet als ongedoopt. Pas na een briefwisseling met de Duitse broeders raakte hij ervan overtuigd dat hij zelf nog gedoopt moest worden, als gelovige. Begin mei 1845 reisde hij naar Hamburg en sprak hij met Oncken en Köbner. Oncken was overtuigd van zijn geloof.

Een paar dagen later was Köbner in Gasselternijveen.

DE JUISTE POORT

Zo kwamen de zeven bij het water achter de boerderij van Reiling. Roelof Reiling werd diaken van de nieuwe gemeente. Feisser werd haar voorganger. Zijn achterkleinzoon Jannes Reiling (1923-2005) werd later theoloog. In 2024 verscheen een biografie over hem.

Feisser zocht later een beeld voor wat hij die dag gedaan had. Hij vond het in *De Christenreis* van John Bunyan. Hij was, zo zag hij het, door de juiste poort binnengegaan, in plaats van over de muur te klimmen. Hij zag zijn stap ook als het logische gevolg van zijn calvinistische overtuiging. De ware calvinist, zei hij volgens Van der Leer en Stellingwerf, is een baptist.

Daar zullen hervormde lezers het niet mee eens zijn. De kerken die zich op Calvin beroepen, dopen kinderen. Maar het zegt wel iets over Feisser. Hij zag zichzelf niet als iemand die de gereformeerde leer verliet. Hij dacht dat hij haar tot het eind doordacht.

Kort na de doop gingen Feisser en Köbner naar Jan de Liefde. Ze dachten dat hij zich ook wilde laten dopen. Dat bleek een misverstand. De Liefde protesteerde, het werd ruzie, en ze vertrokken. Volgens een ander artikel bezochten Feisser en Köbner die maand ook een groep in Amsterdam, waar vier mensen gedoopt werden.

Feisser was intussen hertrouwd; wanneer, vermelden de bronnen niet. In september 1845 kwam Oncken zelf naar Gasselternijveen. Hij doopte toen Feissers tweede vrouw, Karsina Hovingh Wichers.

EEN KUUR IN BOHEMEN

Daarna gaat het in de bronnen vooral over zijn gezondheid. Die was zwak. In 1846 reisde hij naar een kuuroord bij Leitmeritz in Bohemen, waar hij een waterkuur volgde. Op 20 juli 1846 was hij terug.

In 1849 verhuisde hij naar Nieuwe Pekela, net over de grens in Groningen. Daar woonde Arend Speelman, een van de zeven van 1845. Feisser stichtte er een kleine gemeente en bleef ook geregeld voorgaan in Gasselternijveen. De gemeente uit Gasselternijveen verhuisde later naar Stadskanaal.

In 1850 schreef hij voor een Duits zendingsblad uit Hamburg de geschiedenis van zijn gemeente op. In september van dat jaar ging hij op uitnodiging van een zekere Tekelenburg naar Amsterdam om de gemeente daar te leiden. Half oktober was hij al terug in Nieuwe Pekela.

Er wordt ook verteld dat hij later in Amsterdam en Ilpendam werkte. In de bronnen die ik kon raadplegen, heb ik dat niet teruggevonden. Brandsma noemt alleen het korte verblijf in Amsterdam in 1850.

GROTE ZACHTHEID, SNIJDENDE SCHERPTE

In 1858 verscheen nog een brochure van zijn hand, *De Levenswekker*. Ook de titel van dat late werk gaat weer over wakker worden.

In zijn laatste jaren raakte de band met de Duitse broeders losser. Hij vond dat ze te veel het standpunt van de afgescheidenen innamen en het Oude en het Nieuwe Testament niet goed van elkaar onderscheidden. Hij voelde zich meer verwant met de Engelse baptisten, die elke plaatselijke gemeente vrij lieten. Het is opvallend dat de Nederlandse baptisten later dezelfde kant op gingen. In 1881 richtten ze hun eigen unie op, naar Engels voorbeeld.

Iets van zijn eigen koers bleef ook na zijn dood zichtbaar. In 1869 stemde de gemeente in Franeker in met een voorstel om zich aan te sluiten bij de Duitse bond van baptisten. De gemeente in Stadskanaal, de voortzetting van die eerste groep uit Gasselternijveen, protesteerde. Het voorstel ging niet door. Van der Leer en Stellingwerf zien daarin een lijn die bij Feisser begon: de Nederlandse baptisten wilden vrije, zelfstandige gemeenten blijven.

Wat voor man was hij? Het oude protestantse naslagwerk waarin hij een lemma kreeg, schrijft dat hij een hekel had aan alles wat onwaarachtig was en aan vaste, ingesleten kerktaal. Jan de Liefde, met wie hij toch ruzie had gehad, schreef over hem dat hij een grote zachtheid had naast een snijdende scherpte. Sommigen vergeleken hem met Menno Simons, de voorman van de doopsgezinden in de zestiende eeuw.

Die twee dingen naast elkaar, zacht en scherp, verklaren misschien veel. Hij kon niet doen alsof. In een kerk waar doop en avondmaal

vanzelf spraken, vroeg hij of het geloof erachter echt was. Dat maakte mensen boos. Het bracht ook zeven mensen bij het water.

Wanneer heb jij voor het laatst iets gedaan omdat je geweten het vroeg, terwijl je wist dat het je iets zou kosten?

EEN PORTRET IN EEN JAARBOEKJE

Johannes Elias Feisser stierf op 2 juni 1865, na een lange tijd van zwakke gezondheid. Hij was negenenvijftig. Hij overleed in vrede, schrijft het naslagwerk. Waar hij stierf, heb ik in de bronnen niet kunnen vinden.

De gemeente die hij met zes anderen begon, verhuisde naar Stadskanaal. Er kwamen andere gemeenten bij, en in 1881 vormden ze samen een unie. In 1884 kwam er in Sneek een jaarboekje van die unie uit. Er staat een portret van Feisser in.

Ik heb dat portret niet gezien. Ik zie wel het water achter de boerderij van Roelof Reiling. Een man met een doctorstitel die een Drentse sloot in stapt, omdat hij niet anders kon dan doen wat hij in de Bijbel las.

WAT VASTSTAAT EN WAT VERTELD WORDT

Vaststaat (meerdere onafhankelijke bronnen): geboorte in 1805 als zoon van Johannes Feisser en Anna Maria Bouer; studie met vrijzinnige opvattingen en predikantschap vanaf 1828; het verlies van zijn eerste vrouw en twee kinderen in Franeker; zijn komst naar Gasselternijveen in 1839; zijn theologische ommekeer rond 1841-1843; conflicten over ambtsdragers en avondmaal; zijn afzetting op 19 december 1843 (bekendgemaakt op 1 januari 1844); het bezoek van Köbner en Remmers in november 1844; de doop van zeven mensen door Köbner op 15 mei 1845 in Gasselternijveen; de verhuizing naar

Nieuwe Pekela in 1849; de verwijdering van de Duitse baptisten in zijn laatste jaren; zijn overlijden op 2 juni 1865.

Alleen uit zijn eigen getuigenis: het beeld van de juiste poort uit Bunyans *Christenreis*; de uitspraak dat de ware calvinist een baptist is; zijn oordeel over de afgescheidenen.

Onbevestigd: latere werkzaamheden in Amsterdam (na 1850) en in Ilpendam (in de geraadpleegde bronnen niet gevonden); zijn plaats van overlijden. Een aantal details (de precieze datum van 24 september 1843, de waterkuur in Bohemen, de titels van zijn vroege geschriften) staan maar in één bron, het artikel van Brandsma uit 1955.

Duiding: de meeste uitvoerige bronnen over Feisser zijn geschreven door baptistische historici. Hoe de kerkenraad en de dorpingen van Gasselternijveen het conflict beleefden, is nauwelijks overgeleverd. Of de kinderdoop of de geloofsdoop het meest recht doet aan de Bijbel, is een vraag waarover hervormde en baptistische christenen tot vandaag verschillen.

BRONNEN BIJ DIT HOOFDSTUK

1. J.A. Brandsma, "Johannes Elias Feisser and the Rise of the Netherlands Baptists", *Baptist Quarterly* 16.1 (1955)
2. J. Reiling, "Baptists in the Netherlands", *Baptist Quarterly* 28.2 (1979)
3. T. van der Leer en A. Stellingwerf, "Dutch Baptist Identity (1845-2021): A Multi-Coloured Robe", *Journal of European Baptist Studies* 21.2 (2021)
4. Biographisch woordenboek van protestantsche godgeleerden in Nederland, deel 3, lemma Feisser (via DBNL)
5. D. Welsink, "Een aanvullinkje op Ter Laan (3)" (via DBNL)

6. P.J. Vergunst, recensie van de biografie van Jannes Reiling, De Waarheidsvriend, 7 november 2024
7. Preek over de Heidelbergse Catechismus, vraag en antwoord 74 (kinderdoop)

Karel Houben: de molenaarszoon met de zegenende handen

Op 5 januari 1893, de avond voor Driekoningen, luidde in Dublin de doodsklok van het klooster op Mount Argus. Een oude pater was die ochtend vroeg gestorven. Zijn lichaam werd naar de kapel gebracht, en daar stond al een menigte te wachten. Iedereen wilde hem aanraken.

De dagen daarna kwamen er duizenden mensen. Vier paters stonden bij de kist. Mensen gaven hun zakdoeken, rozenkransen en boeken aan, en de paters streken die langs het lichaam. Daarna namen de mensen ze weer mee naar huis. Een getuige vertelde later dat hij een uur nodig had om bij de kist te komen. Zo staat het in de levensbeschrijving die de Pater Karel Kapel in Munstergeleen heeft samengesteld. Op 8 januari werd hij begraven, en uit heel Ierland waren mensen gekomen.

De overste van het klooster schreef daarna een brief aan de familie van de overledene, ver weg in Limburg. Volgens de vertaling die in Munstergeleen bewaard is, schreef hij dat niemand wilde bidden voor de rust van zijn ziel. Iedereen riep juist zijn hulp in. En hij schreef een zin die ruim honderd jaar later door een paus op het

Sint-Pietersplein zou worden aangehaald: “Het volk heeft hem al heilig verklaard.”

De man in de kist was een Nederlander. Hij heette Johannes Andreas Houben, in zijn dorp Drieske genoemd, in het klooster Karel van Sint Andries, en in Ierland Father Charles of Mount Argus. Hij kon slecht Engels en heeft er nooit een echte preek gehouden. Toch kwamen er op sommige dagen meer dan driehonderd mensen naar zijn kloosterpoort om door hem gezegend te worden. In 2007 werd hij door de Rooms-Katholieke Kerk heilig verklaard.

Wie protestant is, zal bij sommige woorden in dit hoofdstuk even slikken: relieken, voorspraak, heiligverklaring. Ik leg ze uit waar ze langskomen. Ik vraag je alleen om eerst naar de man te kijken. Hij begon in een molen aan de Geleenbeek.

“GOTT LOF UND DANK”

Johannes Andreas Houben werd geboren op 11 december 1821 in Munstergeleen, een dorp tussen Sittard en Geleen in het bisdom Roermond. Hij werd dezelfde dag gedoopt in het oude parochiekerkje. Hij was het vierde van elf kinderen. Zijn vader, Peter Houben, was molenaar. Zijn moeder heette Johanna Elisabeth Luijten; in sommige bronnen wordt ze Anna Luyten genoemd.

Zijn vader schreef de geboorte op in het kerkboek, in het Duits dat in die streek nog gangbaar was. Volgens de levensbeschrijving van de Pater Karel Kapel eindigde hij met de woorden: “Gott lof und Dank.” God zij lof en dank.

In het dorp heette de jongen Andries of Drieske. Omdat zijn vader molenaar was, noemden ze hem ook Drieske van de mulder. Het gezin werkte in een molen die van een oom was, zo vertellen de Ierse bronnen. Er werd thuis samen gebeden, ’s ochtends en ’s avonds.

Op 26 april 1835 deed hij zijn eerste communie, en op 28 juni van dat jaar werd hij gevormd. Hij was misdienaar en ging volgens de Ierse bronnen elke dag naar de kerk. Al vroeg wilde hij priester worden.

Willen en kunnen zijn twee verschillende dingen. Drieske ging na de lagere school naar het college in Sittard, maar het leren ging hem moeilijk af. Vooral het Latijn, dat een priester toen nodig had, was een worsteling. De bronnen zijn er eerlijk over: hij was geen bolleboos. In een groot molenaarsgezin was het thuis ook te druk om te studeren. Volgens de expositie over zijn leven woonde hij daarom een tijd met zijn zus Sibylla bij een oom, Peter Luyten.

De Ierse levensbeschrijvingen vertellen dat hij jarenlang heen en weer liep naar school in Sittard. Ze noemen hem verlegen en traag in het leren. Ze noemen hem ook trouw.

Ik vind dat een troostend begin. Hier zit geen wonderkind in de schoolbanken. Hier zit een jongen die iets wil wat hem eigenlijk te hoog gegrepen is, en die het toch blijft proberen. Herken je dat? Dat je iets voor God wilt doen, en dat je hoofd of je handen niet meewerken?

EEN KAZERNE IN BERGEN OP ZOOM

Rond zijn twintigste werd zijn studie onderbroken. Hij werd ingeloot voor de militaire dienst. De Vaticaanse levensbeschrijving noemt het jaar 1840. De expositie in Munstergeleen geeft 9 juli 1841 als de dag waarop hij zich meldde bij zijn regiment in het Markiezenhof in Bergen op Zoom, en de passionisten in Glasgow noemen ook 1841. Na ruim drie maanden mocht hij weer naar huis. Hij bleef wel reservist.

In die kazerne gebeurde iets wat zijn leven een andere richting gaf. Een medesoldaat, volgens de expositie Antonius Raaymakers, vertelde over zijn broer. Die was ingetreden in een nieuw klooster in

België, bij paters die het lijden van Jezus verkondigden. Het waren passionisten. Dit was de eerste keer dat Drieske van hen hoorde, zo staat het ook in de officiële levensbeschrijving van het Vaticaan.

De passionisten zijn een katholieke kloosterorde, in de achttiende eeuw in Italië gesticht door Paulus van het Kruis. Hun naam komt van het Latijnse woord *passio*, lijden. Hun leven draait om het lijden en sterven van Jezus. Ze beloven dat lijden levend te houden in hun eigen gebed en het aan anderen te vertellen. Hun teken is een hart.

Op 19 januari 1844 overleed zijn moeder. Ze was tweeënvijftig. Een maand later kreeg hij definitief ontslag uit de dienst. Daarna nam hij contact op met het klooster van de passionisten in Ere.

Op 5 november 1845 verliet Andreas Houben Munstergeleen, en die dag begon zijn noviciaat in Ere, bij Doornik in België. Hij was drieëntwintig. Volgens de expositie in zijn geboortedorp is hij er nooit meer teruggekeerd.

De Vaticaanse levensbeschrijving vermeldt dat hij in Ere werd ontvangen door Dominicus Barberi, een Italiaanse passionist die later zalig werd verklaard. Hij kreeg de kloosternaam Karel van Sint Andries, in het Latijn *Carolus a Sancto Andrea*. Zijn eerste geloften legde hij af op 10 december 1846, zo schrijven het hoofdhuis van de passionisten in Rome, de Nederlandse tekst van het Vaticaan en de expositie. Alleen de Engelse Vaticaanse tekst noemt 1850, wat een vergissing lijkt.

Daarna volgden vier jaar filosofie en theologie. Ook die vielen hem zwaar. Op 21 december 1850 werd hij in Doornik tot priester gewijd door bisschop Labis. Zijn familie was er niet bij. Zijn vader was die zomer overleden, en volgens de Ierse bronnen kon het gezin de reis niet betalen na de kosten van ziekte en begrafenis.

“MY PEOPLE”

Op 16 februari 1852 vertrok pater Karel naar Engeland. In een brief aan zijn familie schreef hij later over een ongemakkelijke overtocht, en over een trein die zelfs onder de grond reed. Hij was dertig en zou het Europese vasteland niet meer terugzien.

In Engeland werkte hij een paar jaar in kloosters van zijn orde, onder andere in Staffordshire en Broadway. Hij kwam er terecht tussen Ierse migranten. Vanaf 1845 was in Ierland de aardappeloogst mislukt. Minstens een miljoen mensen stierf. Velen vluchtten, naar Amerika, en een deel naar Engeland, waar ze als goedkope arbeiders werkten.

Pater Karel raakte aan hen gehecht. In de Ierse bronnen staat dat hij ze “my people” noemde, mijn mensen.

In Dublin hadden de passionisten in 1856 een nieuw klooster gesticht, op Mount Argus in de wijk Harold's Cross. Het heette St Paul's Retreat. Pater Karel werd erheen gestuurd. De Vaticaanse tekst noemt 1856, het jaar waarin het klooster begon. De parochie van Mount Argus en de passionisten in Glasgow geven allebei 9 juli 1857 als de dag van aankomst. Hij was vijfendertig. Hij zou het grootste deel van zijn verdere leven in Dublin blijven.

EEN PRIESTER DIE NIET KON PREKEN

De passionisten waren gekomen om te preken. Dat kon pater Karel nu net niet. Zijn Engels bleef gebrekkig, zijn hele leven. Hij hield geen formele preken en leidde geen missies, de grote preekweken waar de orde bekend om stond.

Wat hij wel kon, was luisteren. Hij hoorde biecht, gaf geestelijke leiding en bezocht zieken. In de Ierse bronnen staat dat hij in de biechtstoel en bij het ziekbed uitblonk. Volgens de expositie miste

hij nooit het nachtgebed van de kloostergemeenschap, om twee uur 's nachts. Bij de jonge novicen, die hij een tijd mee begeleidde, stond hij bekend als zachtaardig.

Hij reisde ook door Ierland om geld in te zamelen voor de nieuwe kerk en het klooster. Met gegoede mensen kon hij goed omgaan, ondanks zijn taal. Zo werd zijn naam in het hele land bekend.

Ik sta hier even stil, omdat ik dit herken uit mijn eigen werk. Wij denken vaak dat God vooral werkt door mensen die goed kunnen praten. Bij pater Karel ging het via een man die zijn woorden niet kon vinden, en die daarom maar luisterde.

DRIEHONDERD MENSEN AAN DE POORT

Het begon met zieken die hij bezocht. Volgens de levensbeschrijving van de Pater Karel Kapel meldden mensen daarna dat ze genezen waren. Het verhaal ging rond, en al snel kwamen er elke dag mensen naar Mount Argus. De parochie van Mount Argus schrijft dat het er op sommige dagen wel driehonderd waren. In 1860 werd hij uitgenodigd in Glendalough, waar volgens de expositie een grote menigte op hem afkwam.

Hij zegende de mensen met een relikwie van Paulus van het Kruis, de stichter van zijn orde. Een relikwie is een voorwerp dat met een heilige verbonden is, zoals een stukje van zijn kleding of lichaam. Hij legde de mensen de handen op en bad voor hen. Hij gaf ook water mee dat in aanraking was geweest met die relikwie.

Wat er daarna gebeurde, is voor een deel opgeschreven. De expositie noemt verhalen over verlamden die weer liepen, blinden die weer zagen, mensen met tuberculose en vrouwen met kraamvrouwenkoorts. Op de website van de parochie staat een verhaal van pater Sebastian Keens, over een jongen van twaalf die zijn been niet

meer kon gebruiken. Kort nadat pater Karel was geroepen, werd de jongen gezien terwijl hij buiten het huis heen en weer liep.

Hier moet ik eerlijk zijn over wat we weten. Deze verhalen komen uit kerkelijke en kloosterlijke overlevering. Er zijn geen medische dossiers uit die tijd bewaard die ik heb kunnen inzien, en geen onafhankelijke onderzoekers die de gevallen hebben nagelopen. In het archief van de Ierse passionisten liggen brieven die later voor het kerkelijk onderzoek zijn verzameld, zoals die van een vrouw uit Dublin die schreef dat ze kort voor zijn dood een grote genezing had ontvangen. Ook dat zijn getuigenissen achteraf. Wat vaststaat, is dat heel veel mensen naar hem toe kwamen, en dat hij al tijdens zijn leven een wonderdoener werd genoemd. Dat schrijft ook het Vaticaan. Wat er in elk afzonderlijk geval gebeurde, weten we niet.

WIJWATER OP DE MARKT

Zoveel toeloop bracht problemen mee. Er waren artsen in Dublin die klaagden dat pater Karel zieken bij de dokter weghield. Volgens Catholic Ireland stuurden ze hun klachten naar kardinaal Paul Cullen, de aartsbisschop van Dublin, en schreven ze brieven aan de kranten. In diezelfde tijd gingen handelaren met het water aan de haal dat hij had gezegend. Ze bottelden het en verkochten het. Toen kwam de beschuldiging van simonie, het verkopen van heilige dingen voor geld.

Beide bronnen die dit vertellen, zeggen dat hij onschuldig was. Hij had niemand van een dokter afgehouden, en hij had zelf niets verkocht. De expositie in Munstergeleen voegt eraan toe dat hij uitgeput raakte van de duizenden die elke week door hem gezegend wilden worden.

De aartsbisschop en de oversten van de orde spraken af dat hij Dublin zou verlaten. In 1866 werd hij naar Engeland gestuurd. Het Vati-

caan schrijft dat het was om op krachten te komen. De andere bronnen laten zien dat er meer meespeelde.

De expositie noemt deze periode zijn ballingschap. Hij woonde in Broadway, daarna in Sutton, waar de bevolking door de kolenmijnen in korte tijd sterk was gegroeid, en ten slotte in Highgate in Londen. In Sutton werd hij bewust op de achtergrond gehouden, maar volgens de expositie vonden ook daar zieken de weg naar hem. Catholic Ireland zegt dat er in Engeland geen bijzondere genezingen zijn vastgelegd.

Hoe voelt het om weggestuurd te worden om iets wat je niet gedaan hebt? De bronnen vertellen niet wat er in hem omging. Ze vertellen alleen dat hij gehoorzaamde en ging. Voor een kloosterling was gehoorzaamheid een gelofte. Ik moet bij hem denken aan Jezus, die onrecht droeg zonder Zich te verweren.

In 1874 mocht hij terug naar Dublin.

DINSDAG IN DE GOEDE WEEK

De oversten hadden gehoopt dat de drukte in die acht jaar was overgewaaid. Dat was niet zo. Volgens de parochie van Mount Argus kwamen de zieken en bedroefden bijna meteen weer. Hij bad, hoorde biecht en zegende, jaar na jaar.

Op 12 april 1881, de dinsdag van de Goede Week, was hij op weg naar een zieke. Zijn rijtuigje kwam in botsing met een ander rijtuig. Hij brak zijn been: de Vaticaanse tekst spreekt van zijn rechtervoet en heup, de expositie van zijn enkel. Hij herstelde nooit helemaal en liep de rest van zijn leven mank. De wond bleef open. Volgens de expositie droeg hij de pijn als een deel van het lijden van Christus, het lijden waar zijn hele orde om draaide. Hij bleef de trappen afdalen als er iemand naar hem vroeg. Om hem wat rust te geven, werden er vaste tijden ingesteld.

Hij werd ouder. Een paar jaar voor zijn dood werd hij door zijn geestelijk begeleider stevig gecorrigeerd, en volgens de expositie bleef hij er rustig onder. Hij vond zichzelf geen heilige. In 1889 schreef hij aan zijn familie in Limburg dat hij bang was spoedig te sterven, en hij vroeg hun te bidden voor een goede dood.

In de loop van 1892 begon hij te laat te komen bij de gebedstijden, of hij ontbrak. Op 8 december 1892, het feest van Maria Onbevlekt Ontvangen, droeg hij voor het laatst de mis op. Volgens de expositie deed hij dat aan het oude altaar waar hij zo aan gehecht was. De oude wond aan zijn been ontstak opnieuw. Hij moest in bed blijven en werd zwakker.

Aan de poort bleven de mensen komen. Een andere pater, Salvian, nam het zegenen met de relieken van hem over. Hij schreef er later eerlijk over. In de Nederlandse vertaling op de expositie staat zijn zin: "Er is niet genoeg heiligheid in me om wonderen te bewerkstelligen."

Ik vind dat een van de mooiste zinnen in dit hele verhaal. Hij laat zien hoe de mensen om pater Karel heen naar hem keken. Ze zagen in hem iemand bij wie God dichtbij was.

Pater Karel bleef bidden. Volgens de expositie moedigde hij ook de jonge studenten die bij zijn bed waakten aan om te bidden. Op 5 januari 1893 stierf hij, bij het aanbreken van de dag. Hij was eenenzeventig.

Daarna kwamen de dagen met de doods klok, de kist, de zakdoeken en de rozenkransen, waar dit hoofdstuk mee begon. De Ierse bronnen schrijven dat zijn uitvaart groter was dan die van Charles Stewart Parnell, de bekende Ierse politicus die in 1891 was gestorven. Een telling heb ik niet gevonden.

KLEI VAN EEN GRAF

Hij werd begraven op het kerkhof van het klooster. Zijn graf werd een bedevaartsplek. Volgens Catholic Ireland namen mensen er aarde van mee naar huis. In 1949 werd zijn lichaam overgebracht naar een graftombe in de kerk van Mount Argus. Daar ligt hij nog.

Voor protestantse lezers is wat nu volgt misschien het lastigste deel. In de Rooms-Katholieke Kerk kan iemand na zijn dood zalig of heilig worden verklaard. Dat gebeurt na een lang onderzoek naar zijn leven. Daarbij wordt ook gekeken naar een genezing die is gebeurd nadat mensen tot God baden en de overledene vroegen voor hen te bidden. Dat heet voorspraak. Een zaligverklaring geldt voor een streek of orde, een heiligverklaring voor de hele wereldkerk. Protestanten geloven over het algemeen niet dat overleden gelovigen voor ons bidden. Ik vertel hier wat de Rooms-Katholieke Kerk heeft onderzocht en besloten, zonder over dat verschil een oordeel te vellen.

Al in 1922 gaf de algemene overste van de passionisten opdracht om de zaak van pater Karel te onderzoeken. Op 13 november 1935 werd het proces officieel geopend. Intussen kochten de passionisten in Munstergeleen het geboortehuis van de familie. In 1954 werd de grote schuur bij de molen ingericht als Mariakapel, met een hoek voor pater Karel.

In 1951 genas in Valkenburg een vrouw van een gezwel aan haar galblaas. Ze heette Octavia Spaetgens-Verheggen, was eenenzeventig, en haar artsen hadden haar opgegeven. Ze was via haar huwelijk familie van pater Karel. Volgens de expositie leefde ze daarna nog drieëntwintig jaar zonder klachten. In 1979 kreeg pater Karel de titel eerbiedwaardig. Op 16 oktober 1988 werd hij door paus Johannes Paulus II zalig verklaard, en volgens de Ierse bronnen was de genezing van mevrouw Verheggen het wonder dat daarvoor werd aanvaard.

EEN BLINDEDARM IN MUNSTERGELEEN

Het tweede wonder kwam uit zijn eigen dorp. Adolf Dormans, in Munstergeleen Dolf genoemd, kreeg een ernstige blindedarmontsteking. In de Vaticaanse beschrijving staat dat zijn blindedarm was doorgebroken en afgestorven, met een ontsteking door zijn hele buikvlies. Volgens Catholic Ireland gebeurde het in 1999 en vonden de artsen het buiten behandeling. Hij herstelde.

Het kerkelijk onderzoek is goed gedocumenteerd. Het bisdom Roermond onderzocht de zaak van 6 november 2002 tot 19 februari 2003. Op 7 november 2003 erkende de Congregatie voor de Heiligverklaringen dat het onderzoek geldig was. Op 24 november 2005 kwam een medische raad bijeen. Die oordeelde unaniem dat de genezing wetenschappelijk niet te verklaren was. Theologen volgden op 21 februari 2006, kardinalen en bisschoppen op 12 december 2006. Op 21 december 2006 werd het besluit getekend in aanwezigheid van paus Benedictus XVI.

Dormans vertelde later zelf hoe dat voor hem was. Hij werd verhoord, onder ede, met een advocaat van de duivel tegenover zich: iemand die van de kerk de opdracht krijgt om alle zwakke plekken in een zaak te zoeken. Ook zijn vrouw Mia, een zus, broers, kinderen, artsen en verplegers werden gehoord. Het dossier werd volgens hem een boek van bijna duizend bladzijden. Dat weten we alleen uit zijn eigen verhaal op de expositie. De nieuwsberichten uit 2007 die ik kon lezen, noemen zijn naam niet.

In februari 2007 meldde de Ierse omroep RTÉ dat Dublin in juni een nieuwe heilige zou krijgen. Op zondag 3 juni 2007 werd pater Karel op het Sint-Pietersplein in Rome heilig verklaard, samen met drie anderen. De Ierse president Mary McAleese was erbij, met honderden Ierse pelgrims en de burgemeester van Dublin. De dag ervoor noemde zij hem in het Iers College in Rome een opmerkelijke Ne-

derlander, die geen prediker was en slecht Engels sprak. Ze vertelde ook dat hij in haar eigen parochie in Belfast, Holy Cross in Ardoyne, had gewerkt en dat ze hem daar nog altijd herinnerden. Uit Nederland reisden twee bewindslieden naar Rome. De Belgische omroep BRF telde ongeveer achthonderd gelovigen uit de grensstreek op het plein.

In zijn preek haalde Benedictus XVI de zin aan uit de brief van de overste in 1893, over het volk dat hem al heilig had verklaard. In Ierland werd de plechtigheid live uitgezonden. Op 5 juni gaf de Ierse post een zegel uit, naar een schilderij van James Hanley: pater Karel voor Mount Argus en de Limburgse hoeve waar hij geboren was. In Munstergeleen kwamen in die weken zoveel bezoekers naar de kapel dat de gemeente Sittard-Geleen de toegangsweg opnieuw liet asfalteren. Volgens de parochie stonden bij de dankmis op Mount Argus meer dan duizend mensen buiten of in een tent, omdat de kerk vol was.

EEN SCHUUR AAN DE GELEENBEEK

In Munstergeleen staat de oude vakwerkhoeve nog. Het adres is Pater Karelweg 1. De schuur is al sinds 1954 een kapel. Het Meertens Instituut, dat bedevaartsplaatsen in Nederland beschrijft, heeft er foto's van gemaakt: zijn beeld tussen brandende noevenkaarsen, een kleine reliekhouder, een intentieboek waarin bezoekers hun gebeden konden schrijven, een gebedsprentje met het klooster in Dublin erop. De beheerders van de kapel schrijven dat er elk jaar tienduizenden bezoekers komen.

Je hoeft het met de verering van heiligen niet eens te zijn om iets te zien in het leven van deze man. Hij was een molenaarszoon die moeizaam leerde, die zijn eigen taal moest opgeven en de nieuwe nooit goed onder de knie kreeg. Hij werd weggestuurd om iets wat

hij niet had gedaan, en kwam terug zonder bitterheid. Hij liep mank naar elke zieke die hem riep.

Tussen de foto's van het Meertens Instituut zit ook een eenvoudig overschrijvingsformulier. Een vrouw uit Boskoop stuurde daarmee een gift naar de kapel. Ze vroeg om een goede relatie, en om genezing voor haar broer. Een paar woorden, op een strookje van de giro. Zo stonden ze vroeger ook aan zijn poort in Dublin, met een paar woorden en een vraag.

WAT VASTSTAAT EN WAT VERTELD WORDT

Vaststaat (meerdere onafhankelijke bronnen): geboorte op 11 december 1821 in Munstergeleen als zoon van een molenaar; moeilijke studie in Sittard; militaire dienst waarin hij van de passionisten hoorde; intrede in Ere op 5 november 1845 en de klooster-naam Karel van Sint Andries; eerste geloften op 10 december 1846 (generaalat van de passionisten, Vaticaan NL, expositie; de Engelse Vaticaanse tekst met 1850 wijkt af); aankomst op Mount Argus op 9 juli 1857 (parochie Mount Argus, passionisten Glasgow; 1856 is het stichtingsjaar van het klooster); priesterwijding op 21 december 1850 in Doornik; vertrek naar Engeland in 1852 en werk in Mount Argus, Dublin, vanaf 1856 of 1857; gebrekkig Engels en daardoor geen preekwerk; grote toeloop van zieken; klachten van artsen en verkoop van gezegend water, waarna hij van 1866 tot 1874 in Engeland werkte; het rijtuigongeluk op 12 april 1881; laatste mis op 8 december 1892; overlijden op 5 januari 1893; de brief van de overste over het volk dat hem heilig verklaarde; overbrenging naar de kerk in 1949; zaligverklaring op 16 oktober 1988; het kerkelijk onderzoek naar de genezing van Adolf Dormans (2002-2006); heiligverklaring op 3 juni 2007, ook gemeld door RTÉ (23 februari en 31 mei 2007), DutchNews (29 mei 2007) en de Belgische omroep BRF (4 juni 2007); de aanwezigheid van president McAleese en haar toe-

spraak van 2 juni 2007; de Ierse postzegel van 5 juni 2007. Kanttekening: voor zijn leven zelf zijn vrijwel alle bronnen kerkelijk of komen uit de kring van zijn verering.

Alleen uit eigen getuigenis of organisatie: de notitie van zijn vader in het kerkboek; de naam van de medesoldaat Antonius Raaymakers; zijn brieven aan de familie (overtocht, angst voor de dood in 1889); het nachtgebed dat hij nooit miste; de woorden van pater Salvian; zijn werk in Holy Cross, Ardoyne (Belfast), alleen genoemd door president McAleese; de details van de opbaring; het verhaal van Dolf Dormans over het onderzoek; het verzet van zijn vader tegen zijn intrede (één bron).

Onbevestigd: de afzonderlijke genezingen tijdens zijn leven, waaronder het verhaal van pater Sebastian Keens over de jongen van twaalf (kerkelijke overlevering, geen medische dossiers ingezien); de vergelijking met de uitvaart van Parnell; het jaar van zijn militaire dienst (Vaticaan 1840; expositie 9 juli 1841, passionisten Glasgow 1841; Wikipedia noemt ontslag in 1845, de expositie 18 februari 1844); het jaar van de genezing van Dormans (alleen Catholic Ireland noemt 1999, de expositie ook 1988). Onafhankelijke krantenberichten over de genezing van Dormans heb ik niet gevonden: RTÉ, DutchNews en BRF noemen het wonder niet bij naam, en artikelen uit Trouw, De Limburger, Digibron of The Irish Times kwamen niet boven in de zoekresultaten. Alle gegevens over zijn ziekte en het onderzoek komen uit het Vaticaan en de expositie in Munstergeleen. RTÉ schrijft dat Houben op zijn negentiende intrad; dat strookt met geen enkele andere bron (hij was drieëntwintig).

Duiding: of de genezingen van Octavia Spaetgens-Verheggen en Adolf Dormans door God gewerkt zijn, is een geloofsvraag. De medische raad van het Vaticaan stelde vast dat het herstel wetenschappelijk niet te verklaren was; dat is een medisch oordeel, geen bewijs

van de oorzaak. Katholieke en protestantse christenen denken verschillend over voorspraak en de verering van heiligen.

BRONNEN BIJ DIT HOOFDSTUK

1. Vaticaan, levensbeschrijving van Karel van Sint Andries Houben (Nederlands)
2. Vaticaan, biography of Charles of St. Andrew Houben (Engels)
3. Benedictus XVI, homilie bij de heiligverklaringen, 3 juni 2007
4. Zenit, 29 mei 2007, "Biography of Charles of St. Andrew" (via Byzcath)
5. Catholic Ireland, Saint Charles of Mount Argus
6. Mount Argus Parish, Saint Charles of Mount Argus
7. Mount Argus Parish, Saint Charles of Mount Argus (levensschets)
8. Passionists International, St. Charles Houben
9. Pater Karel Kapel, levensverhaal van Pater Karel
10. Pater Karel Kapel, Munstergeleen
11. Expositie Pater Karel, "Het begin"
12. Expositie Pater Karel, "Van België naar Engeland"
13. Expositie Pater Karel, "De Ierse miserie"
14. Expositie Pater Karel, "Ballingschap in Engeland"
15. Expositie Pater Karel, "Terug naar Mount Argus"
16. Expositie Pater Karel, "Zijn laatste jaar"
17. Expositie Pater Karel, "Sterfjaar"
18. Expositie Pater Karel, "Octavia"
19. Expositie Pater Karel, "Het vervolg"
20. Expositie Pater Karel, "Dolf Dormans aan het woord"
21. Meertens Instituut, Bedevaartbank: Karel Houben in Munstergeleen
22. Visit Zuid-Limburg, Pater Karel Kapel

23. RTÉ News, “Martin welcomes Blessed Charles canonisation”, 23 februari 2007
24. RTÉ News, “Pope to canonise new Saint for Ireland”, 31 mei 2007
25. President of Ireland, toespraak van Mary McAleese in het Pontifical Irish College, Rome, 2 juni 2007
26. An Post, “New 55c stamp celebrates canonisation of St Charles”, 2007
27. DutchNews.nl, “Ministers in Rome for new Dutch saint”, 29 mei 2007
28. BRF Nachrichten, “Ein Heiliger aus dem Dreiländereck”, 4 juni 2007
29. Passionist General Curia (Passio Christi), Saint Charles Houben
30. Passionists Glasgow, St Charles of Mount Argus
31. Passionist Archive, St. Patrick’s Province, “Bl. Charles Houben, C.P., Cures during his life-time” (archiefstuk)
32. RKK.nl, “Mgr. Woorts bij herdenking heiligverklaring Karel Houben in Munstergeleen”, 2024

Johannes en Hendrina van 't Lindenhout: het wezendorp

Aan de westkant van Nijmegen, waar nu woonwijken en een ziekenhuis liggen, stond ooit een dorp vol kinderen. Er waren huizen voor jongens en huizen voor meisjes. Er was een kerk, een school, een bakkerij, een boerderij, een drukkerij, een kleermakerij en een klompenmakerij. Er reed een stoomtram naartoe, omdat zoveel mensen het wilden zien. Rond 1892 woonden er bijna duizend kinderen. Het was een van de grootste weeshuizen van Nederland.

Het heette de Weesinrichting Neerbosch. Het was begonnen in 1863 in een oud logement in de benedenstad van Nijmegen, met een man en een vrouw die geen geld hadden, en een tekst uit de brief van Jakobus.

Dertig jaar later stond diezelfde man in alle kranten van Nederland, beschuldigd van mishandeling en zelfverrijking. Er werd een toneelstuk over hem gespeeld dat meer dan tachtig keer werd opgevoerd. Een tekenaar maakte een spotprent van hem.

Dit is een verhaal over groot geloof, en over de schaduw die soms over groot werk valt. Ik vertel ze allebei.

EEN BOERENZOON UIT HERVELD

Jan van 't Lindenhout werd geboren op 4 september 1836 in Herveld, een dorp in de Betuwe. Later noemde hij zich Johannes. Zijn ouders, Jan Jacob van 't Lindenhout en Derkje Gertzen, hadden een boerderij. Het gezin ging naar de hervormde kerk in Beuningen. Johannes was de oudste zoon. Er werd van hem verwacht dat hij de boerderij zou overnemen.

Op zijn zestiende ging hij naar een kostschool in Nijmegen. Daar begon hij te twijfelen. Hij vroeg zich af of de wonderen in de Bijbel wel echt gebeurd waren. Het was de tijd van de moderne theologie, die veel jonge mensen aan het denken zette.

Toen stierf zijn jongere broer Hendrik, nog maar een tiener. De bronnen noemen 1854 of de zomer van 1855. Johannes noemde dat sterfen later de belangrijkste oorzaak van zijn bekering. Hoe dat precies ging, weten we alleen uit zijn eigen herinneringen. Het patroon zul je in dit boek vaker tegenkomen. Een verlies brengt iemand tot stilstand, en in die stilte spreekt God.

TWEE JAAR MET EEN KIST BOEKEN

Na zijn bekering wilde Johannes niet meer boer worden. Tegen de wil van zijn vader trok hij twee jaar lang door het land als colporteur. Dat was iemand die met een kist of een rugzak Bijbels, traktaten en stichtelijke boekjes langs de deuren ging. Het was zwaar werk en slecht betaald. Zijn gezondheid ging eraan onderdoor en hij moest stoppen.

Op zijn eenentwintigste sloot hij zich aan bij de Nederlandsche Evangelisch-Protestantsche Vereeniging. Daar ontmoette hij Abraham Capadose, een joodse arts uit Amsterdam die samen met Isaac da Costa tot geloof in Jezus was gekomen en een van de leiders

van het Réveil was. Vanaf 1859 hield Johannes Bijbellezingen in Nijmegen en in dorpen in de omgeving.

Rond die tijd leerde hij ook Ottho Gerhard Heldring kennen, de predikant van Hemmen, over wie je in het eerste deel van deze reeks kon lezen. Heldring werd zijn leermeester. Van Heldring leerde Johannes dat preken van het evangelie niet genoeg was. Wie Christus liefhad, moest ook iets doen voor wie in nood was. In Zetten zag hij de huizen die Heldring had gesticht voor meisjes en vrouwen die nergens anders terecht konden.

In 1861 trouwde Heldring hem met Hendrina Sipman, een achternicht. Over Hendrina zelf weten we minder dan over haar man, maar wat we weten, laat zien dat zij het werk net zo droeg als hij. In de bronnen worden ze steeds samen genoemd: de weesvader en de weesmoeder.

JAKOBUS 1:27

In maart 1863 namen Johannes en Hendrina een besluit. Ze zouden een weeshuis beginnen. Volgens zijn biograaf Anton van Renssen kwam de doorslag bij het lezen van de brief van Jakobus: *De zuivere en onbevleete godsdienst voor God en de Vader is dit: wezen en weduwen bezoeken in hun verdrukking en zichzelf onbesmet bewaren van de wereld.* (Jakobus 1:27).

Er waren in die tijd wel weeshuizen in Nederland. Maar die waren er vooral voor kinderen van burgers uit de eigen stad. Arme kinderen van het platteland, of kinderen van wie de ouders niet tot de juiste kerk hoorden, vielen buiten de boot. Armbesturen besteedden ze vaak uit aan wie het minst vroeg. In de praktijk werden ze goedkope arbeidskrachten.

Johannes en Hendrina wilden een huis waar kinderen gratis werden opgenomen, jongens en meisjes, ongeacht waar ze vandaan kwamen. Ze zouden een christelijke opvoeding krijgen en een vak leren.

Ze hadden geen geld. Een grondbezitter, Jan Theodorus Lijbers, kocht een oud logement aan de Lange Brouwerstraat in Nijmegen en verhuurde het aan hen. Vrienden gaven geld om het in te richten. In de zomer van 1863 kwamen de eerste wezen. Johannes was zevenentwintig. Hij en Hendrina hadden zelf al jonge kinderen.

UIT DE HAND DES HEEREN

Hoe moet je zo'n werk betalen? Johannes had een eenvoudig antwoord. Je vraagt het aan God, en je vertelt mensen wat Hij doet. Hij en Hendrina leefden, zoals een latere schrijver het samenvatte, uit de hand des Heeren.

Het lijkt sterk op wat in diezelfde jaren in Engeland gebeurde, in de weeshuizen van George Müller in Bristol. Müller vroeg nooit om geld, bad alleen en publiceerde verslagen van wat er binnenkwam. Johannes vroeg wel om geld, en niet zo zuinig ook. Maar ook hij publiceerde trouw wat er binnenkwam en wat hij nodig had, en hij geloofde dat God het zou geven.

In een oud Nederlands boek met de titel *Helden van het geloof* staan verhalen uit die eerste jaren. Op een zaterdag in maart 1870 waren alle rekeningen betaald en lag er nog twee en een halve cent in de kas. Binnen een week kwam er meer binnen dan nodig was. Een andere keer, op 1 juli, was het geld op terwijl er een grote betaling moest worden gedaan. Op de avond ervoor kwam er een vrouw in het zwart aan de deur met een envelop. Ze had net een lening terugbetaald gekregen en voelde dat ze het geld aan de wezen moest geven. Het was meer dan nodig was.

Toen een van de koeien ziek werd en geslacht moest worden, stond er drie dagen later een nieuwe koe in de stal, gestuurd door een adellijke dame via haar koetsier. Op een balk van de nieuwe boerderij liet de timmerman een tekst uit Romeinen 8 snijden: *Als God voor ons is, wie zal tegen ons zijn?* (Romeinen 8:31).

Ik vertel deze verhalen omdat ze bij dit leven horen. Ze komen uit de verslagen van het weeshuis zelf en uit een stichtelijk boek dat erop gebaseerd is. Onafhankelijk gecontroleerd zijn ze niet. Maar dat er geld kwam, en heel veel geld, staat vast. Volgens Van Renssen trok Neerbosch in de tweede helft van de negentiende eeuw meer giften dan welke andere particuliere instelling in Nederland ook, en veel meer dan de vergelijkbare tehuizen van Heldring.

En er kwam meer binnen dan guldens. In 1874 kwamen er honderd tweeëntwintig metworsten uit Varsseveld. Gevers werden bij naam bedankt in het blad en in de almanak.

EEN DORP VOL KINDEREN

In 1865 waren er al ongeveer zeventig kinderen. Het huis in de Lange Brouwerstraat was te klein. In maart 1866 kochten twee vrienden een boerderij in Neerbosch, net buiten de stad, en gaven een deel van de grond aan Johannes. Hij begon te bouwen, alweer zonder dat het geld er was. Op 9 mei 1867 werd het meisjeshuis in gebruik genomen. Hendrina's zus Marie Sipman kwam helpen.

Daarna ging het snel. Er kwamen een kinderhuis voor de allerkleinsten, een school, een kerk, een ziekenhuis, werkplaatsen, een bakkerij, een smederij, een tuinderij en een boerderij. De kinderen hielpen zelf mee met bouwen, onder leiding van hun meesters. Neerbosch werd een dorp dat bijna helemaal in zijn eigen onderhoud voorzag. Jongens leerden een vak als timmerman, klompenmaker, kleermaker, smid of drukker. Meisjes werden opgeleid voor de huishou-

ding. Wie de leertijd afrondde, kreeg een complete gereedschapskist mee.

In 1870 begon Johannes een drukkerij. Hij haalde er een drukker uit Middelburg voor, P.J. Milborn, die er ruim dertig jaar bleef. De drukkerij gaf weekbladen uit, liedbundels en boeken, en vooral de Neerbossche Weezen-Almanak. De eerste verscheen in 1871, voor het jaar 1872, met ruim vijfduizend exemplaren. In 1878 werden er vijfenveertigduizend gedrukt. In 1886 waren het er nog veertigduizend. Lezers in het hele land kochten de almanak, en wie hem las, wist wat er in Neerbosch gebeurde en wat er nodig was. Het zangkoor van de wezen werd ook buiten Nederland bekend.

In 1873 was er een geestelijke opwekking in het weeshuis. Volgens de verslagen begon het op tweede Pinksterdag. Johannes bad met een groep oudere jongens in het bos. Jongens van wie de leiding weinig had verwacht, beleden hun zonden. Het sloeg over naar de meisjes en de jongere kinderen. Het is opvallend dat Johannes later waarschuwde om kinderen nooit onder druk te zetten om zich te bekeren. Zulke wijsheid kom je niet altijd tegen bij mannen met zoveel vuur.

Er waren ook verdrietige jaren. Hun dochter Johanna stierf in 1882 aan tuberculose. Ze was veertien.

In 1892 woonden er bijna duizend kinderen in Neerbosch. De Engelse kinderredder Thomas Barnardo kwam kijken en was onder de indruk. Leden van het koninklijk huis steunden het werk. Neerbosch was het visitekaartje van de protestants-christelijke liefdadigheid in Nederland.

DE STORM VAN 1893

En toen kwam de storm.

In juni 1893 verscheen een brochure met de titel *De weesvader Van 't Lindenhout ontmaskerd*. De schrijvers waren Amos Johannes van Houten, die kort onderwijzer in Neerbosch was geweest, en een zee-kapitein, Gerrit van Deth, wiens kinderen na de dood van hun moeder in het weeshuis waren geplaatst. Ze beschuldigden Johannes van verrijking, slechte hygiëne, slecht onderwijs, harde lijfstraffen en zelfs seksueel misbruik. Volgens een publicatie van het CBS was er kort daarvoor een jongen van twaalf overleden na een straf.

De kranten doken erop. Het werd een landelijke rel, die een jaar duurde. Er verschenen nieuwe brochures, tegenschriften en rechtszaken. Van Deth hield lezingen in het land. Op 23 januari 1894 had hij meer dan tweeduizend toehoorders. Er kwam een toneelstuk, *De geheimen van de Weesinrichting Meerbosch*, dat op 19 december 1893 in Amsterdam in première ging en daarna in Haarlem, Rotterdam en Den Haag werd gespeeld. Toen de burgemeester van Utrecht het verbod, werd het pas echt een succes. Begin maart 1894 was de eenentachtigste en laatste voorstelling. Er verscheen zelfs een socialistische roman over.

Er kwam een commissie van onderzoek, met prominente politici, geleerden en deskundigen. In 1894 kwam het rapport.

Het pleitte Johannes op belangrijke punten vrij. Er was geen geld uit de kas verdwenen. Maar het rapport was ook kritisch. Het weeshuis moest stoppen met uitbreiden en eerst vakkundig personeel aannemen. Volgens latere samenvattingen moest het aantal kinderen terug naar vijf- of zeshonderd. En de financiën waren, in de woorden van een recensent van Van Renssen, een onoverzichtelijke wanorde. Er was geen jaarlijkse begroting. Johannes bouwde, gaf uit en vertrouwde erop dat het geld zou komen. Dat had jaren gewerkt. Maar een dorp van duizend kinderen kun je niet besturen zoals een huisgezin.

Familieleden haalden tweeëndertig kinderen weg, meldde de almanak voor 1895. De verkoop van de almanak zakte in, en ook de giften en de abonnementen op de weekbladen liepen terug. Hoewel het rapport hem grotendeels vrijpleitte, bleef er een geur aan Neerbosch hangen.

WAT MOET JE ERMEE?

Hoe kijk je hier vandaag naar? Ik vind het belangrijk om het niet weg te poetsen. Een publicatie van het CBS noemt hem een ijdele fantast, die in zijn memoires opschepte over bekeringen, duiveluitbanningen en gebedsgenezingen. Zijn biograaf Van Renssen is milder, maar ook hij concludeert dat de financiën chaotisch waren en dat Johannes de instelling bij zijn vertrek in een diepe crisis achterliet. De straffen in Neerbosch waren hard. Dat waren ze in de meeste tehuizen van die tijd, maar dat maakt het voor een kind niet minder erg.

Aan de andere kant waren de beschuldigingen van 1893 ook niet allemaal waar. De commissie vond geen bewijs voor verrijking. De kranten verdienden goed aan de rel, en Van Deth verdiende geld met zijn lezingen. De pers zelf vond het toneelstuk onkies. En de kinderen die in Neerbosch opgroeiden, hadden zonder dit huis vaak nergens heen gekund.

Ik denk dat je allebei mag vasthouden. Johannes van 't Lindenhout geloofde God op Zijn woord. Hij begon zonder geld aan een werk voor kinderen die niemand wilde, en God zegende het meer dan hij had durven dromen. Maar hij was ook een mens met een groot ego, die slecht kon delegeren, slordig was met geld en het werk liet groeien tot het boven zijn hoofd uitwies. Hetzelfde geloof dat hem liet beginnen, maakte het hem moeilijk om te stoppen, te plannen of hulp te vragen.

Ook Mozes kreeg van zijn schoonvader Jethro te horen dat hij het in zijn eentje niet aankon: *Wat je doet, is niet goed. Je zult er zeker aan bezwijken, zowel jij als dit volk dat bij je is, want dit is te zwaar voor je.* (Exodus 18:17-18). Mozes luisterde. Van 't Lindenhout luisterde pas toen het te laat was.

EEN MOSTERDZAAD

Na de storm bleef Johannes nog negen jaar directeur. Zijn zoons en schoondochters kregen een steeds grotere rol. In 1900 droeg drukker Milborn zijn werk over aan de oudste zoon. Na de dood van Hendrina in hetzelfde jaar werd schoondochter Adriana Koper, de vrouw van zoon Jacob, directrice. In 1903, na veertig jaar, trad Johannes af. Hij was zevenenzestig. De leiding ging naar een predikant, ds. J. Schrijver.

Ook buiten Neerbosch bleef hij actief. Al in 1894, midden in de storm, was hij de initiatiefnemer van Het Hoogeland in Beekbergen, een christelijke kolonie voor zwervers, bedelaars en oud-gevangenen. In 1915 schreef hij nog een boek, *Lichtstralen aan mijn levensavond*. In een van zijn laatste terugblikken noemde hij het begin in 1863 een klein mosterdzaad dat een grote boom was geworden. Dat beeld komt uit de gelijkenis van Jezus in Mattheüs 13.

Er was nog een groot verdriet in de familie. Een jonge Johannes van 't Lindenhout, op 14 juni 1893 in Neerbosch geboren en naar alle waarschijnlijkheid zijn kleinzoon, was een begaafde jonge dichter. Op 12 juli 1916 maakte hij tijdens de mobilisatie een einde aan zijn leven. Hij was drieëntwintig. Twee jaar later gaven zijn vader en enkele vrienden zijn gedichten uit.

Johannes van 't Lindenhout stierf op 22 januari 1918 in Neerbosch. Hij was eenentachtig. Hij werd begraven op de begraafplaats van het weeshuis, tussen de mensen die hij had opgevoed.

Het werk ging door. De weesinrichting werd later een kinderdorp en daarna een jeugdzorginstelling. De stichting die daaruit voortkwam, draagt nog steeds zijn naam: Lindenhout. In Nijmegen is een klein museum over het kinderdorp.

Misschien heb jij ook een visioen dat begon met een tekst. Misschien ben je aan iets begonnen zonder te weten hoe het betaald moest worden, en heeft God het gegeven. Dan mag je dankbaar zijn, net als Johannes. Maar vergeet niet wat hij te laat leerde. Geloof en goed bestuur zijn geen tegenpolen. Wie Jakobus 1:27 serieus neemt, neemt ook de kinderen serieus die de prijs betalen als het misgaat.

WAT VASTSTAAT EN WAT VERTELD WORDT

Vaststaat (meerdere onafhankelijke bronnen): levensjaren 1836 tot 1918; werk als bijbelverkoper (colporteur) en evangelist; het begin van het weeshuis in 1863 in Nijmegen, na het lezen van Jakobus 1:27; de groei vanaf 1867 in Neerbosch; de drukkerij vanaf 1870 met drukker P.J. Milborn uit Middelburg; de Weezen-Almanak vanaf 1871 (voor 1872) met 5.100 exemplaren, oplopend tot 45.000 in 1878 en rond 40.000 in de jaren tachtig; de groei tot ongeveer duizend kinderen rond 1892-1893; de brochure van juni 1893 van Van Houten en Van Deth, het toneelstuk met 81 voorstellingen, de landelijke rel en het onderzoek dat hem op belangrijke punten vrijpleitte maar de financiën een wanorde vond; de 32 weggehaalde kinderen (almanak voor 1895); zijn aftreden in 1903 en de opvolging door ds. J. Schrijver.

Alleen uit eigen getuigenis of uit verslagen van het weeshuis: de dood van zijn broer als oorzaak van zijn bekering; de verhalen over

geld dat op het laatste moment binnenkwam, de vrouw in het zwart en de koe; de opwekking van 1873; de genezingen en uitdrijvingen in zijn memoires.

Uit één bron (niet onafhankelijk gecontroleerd): de jongen van twaalf die na een straf overleed (CBS); het oordeel ijdele fantast (CBS); de 122 metworsten (De Boekenwereld); de waarschuwing tegen druk bij bekeringen; dat Neerbosch meer giften trok dan elke andere particuliere instelling (Van Renssen).

Alleen op Wikipedia gevonden: de precieze geboortedatum 4 september 1836 en de sterfdatum 22 januari 1918; het huwelijk in 1861; Lijbers en de Lange Brouwerstraat; de data maart 1866 en 9 mei 1867; de dood van dochter Johanna in 1882; de maand van het commissierapport (februari 1894) en het advies van vijf- tot zeshonderd kinderen; de dood van Hendrina in 1900 en dat schoondochter Adriana Catharina Margaretha Koper (1867-1936), de vrouw van zoon Jacob, toen directrice werd; *Lichtstralen aan mijn levensavond* (1915).

Onbevestigd of betwist: het sterfjaar van zijn broer (1854 of 1855); de stoomtram, het bezoek van Thomas Barnardo, de steun van het koninklijk huis, Het Hoogeland (1894) en zijn begrafenis op de begraafplaats van het weeshuis (niet in de geraadpleegde bronnen teruggevonden); het aantal kinderen op het hoogtepunt (bijna duizend volgens de meeste bronnen, rond 1.100 volgens De Boekenwereld en het CBS); het jaar van zijn vertrek (1903 volgens Van Renssen en de gemeente Nijmegen, maar De Boekenwereld 2015 schrijft dat hij leidde tot zijn dood); de precieze familieband met de dichter Johannes van 't Lindenhout (1893-1916); de waarheid van de afzonderlijke beschuldigingen van 1893, die het onderzoek grotendeels afwees maar die nooit volledig zijn opgehelderd.

Duiding: de belangrijkste moderne studie, het proefschrift van Anton van Renssen (2015), ziet in Van 't Lindenhout een charismati-

sche leider van groot geloof, met een financieel beleid dat een wanorde was en een pedagogiek die niet bijzonder vernieuwend was. Het CBS is in een korte schets veel harder in zijn oordeel.

BRONNEN BIJ DIT HOOFDSTUK

1. I. van der Vlis, recensie van A. van Renssen, *Het wezendorp Neerbosch*, BMGN, *Low Countries Historical Review* 131 (2016)
2. P. Altena, "Storm over Neerbosch: Johannes van 't Lindenhout en zijn Weezen Almanak", *De Boekenwereld* 31 (2015), DBNL
3. *De Boekenwereld* 31 (2015), over het toneelstuk en de roman rond Neerbosch, DBNL
4. M. Altena, over de drukkerij van Neerbosch, *De Boekenwereld* 13 (1996), DBNL
5. Centraal Bureau voor de Statistiek, "Johannes van 't Lindenhout: schandaal", in *Het licht van de statistiek*
6. Gemeente Nijmegen, redengevende omschrijving gemeentelijk monument Scherpenkampweg 69, Kinderdorp Neerbosch
7. "Lindenhout, Johannes van 't" (1893-1916), in *Schrijvers en dichters*, DBNL
8. Wikipedia NL, "Johannes van 't Lindenhout" (geraadpleegd oktober 2026)

Achtergrond (niet zelf ingezien): A. van Renssen, *Het wezendorp Neerbosch* (proefschrift VU, Nijkerk 2015); *Verslag van de Commissie van Onderzoek in zake de Weesinrichting Neerbosch* (1894); *Helden van het geloof*; M. Altena, P. Altena en H. Rullmann, *Druk geweest in Neerbosch* (1870-1965); J. van 't Lindenhout, *Lichtstralen aan mijn levensavond* (Neerbosch 1915).

Johannes Post: de boer die zijn deur openzette

In het voorjaar van 1940 woonde in Nieuwlande, een veenkoloniaal dorp in het zuidoosten van Drenthe, een boer van drieëndertig. Hij had een vrouw, een groeiend gezin, een boerderij en een plaats in de gemeenteraad. Hij handelde in eieren, kippen en paarden. Op zondag zat hij in de gereformeerde kerk.

Vier jaar later lag hij in een massagraf in de duinen bij Overveen. Hij was een van de leiders van de gewapende knokploegen van het verzet geworden. Zijn naam stond op de lijsten van de Sicherheitspolizei. Zijn vrouw en kinderen waren ondergedoken, verspreid over de familie.

En in Nieuwlande hadden in die vier jaar honderden Joodse mensen een schuilplaats gevonden. Het dorp werd later als eerste gemeenschap ter wereld door Yad Vashem geëerd. Dat begon met één boer die zijn deur openzette.

Zijn dochter Hilda wist later nog wat haar vader zei toen de oorlog uitbrak: onder zo'n regime wil ik mijn kinderen niet grootbrengen.

DE JONGSTE VAN ELF

Johannes Post werd geboren op 4 oktober 1906 in Hollandscheveld, bij Hoogeveen. Hij was het elfde en jongste kind van Jan Wolters Post en Trijntje Tempen. Het was een gereformeerd gezin, in een streek waar het geloof het leven bepaalde: zondag naar de kerk, door de week hard werken in het veen en op het land.

Johannes ging naar de lagere school en daarna een jaar naar de mulo. Toen moest hij aan het werk, in het bedrijf van zijn vader. Op zijn zestiende werd hij lid van de gereformeerde jongelingsvereniging in Hollandscheveld. In 1926 werd hij voorzitter. Hij was slim, praatte goed en had een eigen mening.

Op 26 november 1929 trouwde hij met Dina Salomons, die iedereen Dien noemde. Ze gingen wonen op een boerderij in Nieuwlande. Ze kregen een groot gezin. Latere levensbeschrijvingen spreken van negen kinderen, een nieuwsbericht uit juli 1945 van zeven. Johannes werd lid van de Anti-Revolutionaire Partij, de partij van Abraham Kuyper, en in 1935 kwam hij in de gemeenteraad van Oosterhessele. Hij werd er wethouder.

Mensen die hem kenden, beschreven hem als een harde werker, intelligent, eigenzinnig en principieel. Hij ging de strijd niet uit de weg. Hij hield, zo staat het in meerdere bronnen, ook wel van een avontuur.

MEI 1940

Toen de Duitsers op 10 mei 1940 Nederland binnenvielen, was Johannes geschokt. Volgens een van de bronnen wilde hij naar het westen gaan om mee te vechten, samen met een plaatselijke voorganger. Maar de strijd was na vijf dagen voorbij. Er kwam niets van.

In de eerste oorlogsjaren deed hij kleine dingen. Hij weigerde zijn inkomstenbelasting te betalen. Hij verspreidde illegale bladen. Hij hield contact met mensen van de ARP en van de verzetskrant Trouw, die uit die kring was voortgekomen. Maar groot verzet was het nog niet.

Dat veranderde in 1942. Op zijn boerderij zocht iemand onderdak die door de Sicherheitspolizei werd gezocht. Johannes nam hem op. Kort daarna ontmoette hij bij zijn broer Marinus twee mannen die zijn leven zouden veranderen. De een was Arnold Douwes, een predikantszoon. De ander was een Joodse vluchteling, dr. Cohen, die vertelde wat er met de Joden gebeurde. Wat Johannes hoorde, liet hem niet meer los.

HAALDE JODEN OP

Vanaf de winter van 1942 begon Johannes met Marinus onderduikadressen te zoeken voor Joodse mensen. Hij haalde ze op, vaak uit het westen van het land. Zijn dochter Hilda vertelde later in een gesprek met de NOS: hij haalde Joden op en bracht ze naar ons thuis.

Daar nam Dien het over. Ze ving de mensen op, gaf ze eten en bracht ze daarna naar een vaste plek. Vaak was dat bij familie, later ook bij andere mensen in het dorp. Het was zwaar en gevaarlijk werk. Wie onderduikers had, liep het risico zelf opgepakt te worden. Een onderduiker moest ook eten, en voedsel was op de bon. Dat betekende extra zorg voor een gezin dat al groot was.

Johannes ging bij mensen langs en vroeg of ze iemand wilden opnemen. Hij gebruikte daarvoor, volgens de bronnen, zowel morele als religieuze argumenten. In een gereformeerd dorp kon je verwijzen naar de Bijbel. Je kon vragen wat de barmhartige Samaritaan zou doen. Je kon herinneren aan het oude gebod uit Leviticus over de

vreemdeling: *U moet hem liefhebben als uzelf, want u bent zelf vreemdelingen geweest in het land Egypte.* (Leviticus 19:34).

Arnold Douwes werd zijn belangrijkste helper. Hij fietste dag en nacht rond om adressen te vinden en mensen te verplaatsen. Hij hield een dagboek bij, dat hij in potten in de grond verstopte. Het is het enige bekende dagboek van een redder van Joden uit heel bezet Europa. Ook Max Léons werkte nauw met hen samen.

Hoeveel mensen er in en rond Nieuwlande verborgen zaten, is moeilijk precies te zeggen. Een verklaring van verzetsmensen uit 1946 spreekt van meer dan tachtig Joodse onderduikers in Nieuwlande zelf. Andere bronnen noemen voor het dorp en de omgeving samen ongeveer driehonderdvijftig Joodse mensen, onder wie ongeveer honderd kinderen. Meer dan tweehonderdvijftig inwoners hielpen mee. Die getallen zijn niet allemaal te controleren, en ze gaan over veel meer mensen dan Johannes. Maar zonder hem was het waarschijnlijk niet begonnen.

EEN REVOLVER VAN ZIJN BROER

Het onderduikwerk dwong tot meer. Onderduikers hadden bonkaarten nodig, en die kon je alleen met valse papieren of door diefstal krijgen. In het voorjaar van 1943 richtte Johannes in Nieuwlande een verzetsgroep op. Van zijn broer Marinus kreeg hij een revolver. Dat was zijn eerste stap naar gewapend verzet.

Op 23 juni 1943 overviel zijn groep op één dag vier distributiekantoren, de plaatsen waar de bonkaarten werden bewaard. Het werden er in de maanden daarna meer. Ze stalen ook wapens, onder meer een grote partij pistolen uit een politiebureau aan de Archimedesstraat.

Voor zover bekend heeft Johannes Post zelf nooit iemand gedood. Dat staat in de levensbeschrijvingen die over hem zijn gemaakt, met

de toevoeging dat het niet met zekerheid te zeggen is. Hij koos wel voor de wapens. Hij wist dat er bij een overval doden konden vallen, aan beide kanten. Veel christenen in het verzet hebben met die vraag geworsteld. Mag een volgeling van Jezus een wapen dragen? Mag je liegen om een leven te redden? De meesten kwamen tot de conclusie dat ze moesten kiezen tussen twee kwaden, en dat niets doen ook een keuze was.

GEARRESTEERD EN WEER VRIJ

In juli 1943 ging het mis. Johannes werd in Ugchelen, bij Apeldoorn, gearresteerd, samen met zijn koerierster Celine Kuijper, een Joodse vrouw uit Rotterdam die onder een valse naam voor hem werkte. Kuijper werd naar Westerbork gebracht en daarna naar Auschwitz, waar ze werd vermoord.

Johannes had meer geluk. Hij zat in een politiebureau vast, en een agent, Jan Mennink, liet hem gaan. Hoe dat precies gebeurde, verschilt per verhaal. Vast staat dat hij vrijkwam en dat hij niet meer terug kon naar huis.

Voor Dien en de kinderen werd Nieuwlande nu ook gevaarlijk. De Duitsers wilden de boerderij in beslag nemen. Dien en de kinderen moesten onderduiken. Ze werden verdeeld over familie. Twee van de jongens gingen naar een oom en tante. Dien zelf zat een tijd verborgen in een pastorie.

Johannes zag zijn gezin vanaf dat moment nauwelijks meer. Een vader van een groot gezin, die niet meer thuis kan komen. Die zijn kinderen alleen af en toe heimelijk ziet. Die weet dat zijn vrouw alles alleen moet dragen. Het verzet kostte hem veel, en zijn hele gezin betaalde mee.

DE KNOKPLOEGEN

Vanaf die tijd werkte Johannes in de Landelijke Knokploegen, de gewapende tak van het verzet. Die ploegen overvielen distributiekantoren, bevolkingsregisters en gevangenissen. Ze vernietigden persoonsgegevens, stalen bonkaarten en bevrijdden gevangenen. Ze werkten nauw samen met de Landelijke Organisatie voor Hulp aan Onderduikers, die tienduizenden onderduikers van bonkaarten voorzag.

In maart 1944 kreeg Johannes de leiding over de knokploegen in Friesland, Groningen en Drenthe. Kort daarna werden verschillende landelijke leiders gearresteerd. Johannes trok naar Amsterdam. In mei en juni 1944 was hij feitelijk de leider van de knokploegen in het westen van het land.

Op 23 juni 1944 mislukte een overval op een distributiekantoor in Haarlem. Een paar dagen later werd zijn beste vriend, Jan Wildschut, gearresteerd. Wildschut kwam in het Huis van Bewaring aan de Weteringschans in Amsterdam terecht, een van de zwaarst bewaakte gevangenissen van het land.

DE WETERINGSCHANS

Johannes wilde zijn vriend bevrijden. Hij maakte een plan voor een overval op het Huis van Bewaring. Er was een man van binnen bij betrokken, een bewaker die zei dat hij wilde helpen.

Die bewaker was een verrader. Hij heette Jan Boogaard en hij werkte voor de Sicherheitspolizei. In de nacht van 14 op 15 juli 1944 liepen de mannen van de knokploeg in de val. Er werd geschoten. Een van hen raakte dodelijk gewond. Johannes probeerde zich al schietend een weg naar buiten te banen, maar werd gegrepen.

Na een kort verhoor werden hij en de anderen naar de duinen bij Overveen gebracht. Op 16 juli 1944 werden ze daar gefusilleerd. Over het aantal mannen dat die dag stierf, verschillen de bronnen: de aantallen lopen uiteen van dertien tot vijftien. Ook over de datum bestaat verschil: de meeste bronnen noemen 16 juli, een enkele 15 juli. Johannes Post was zevenendertig.

Er zijn geen laatste woorden van hem bewaard. Geen afscheidsbrief, geen gebed dat iemand heeft opgeschreven. In de romanbiografie die Anne de Vries in 1948 over hem schreef, staan wel gesprekken en gedachten, maar dat is een roman. Wat Johannes in die laatste uren dacht, weten we niet. Ik vind dat eerlijker dan iets te verzinnen.

Zijn broer Marinus werd op 17 november 1944 in Alkmaar gefusilleerd. Jan Boogaard, de verrader, werd na de oorlog ter dood veroordeeld en in 1947 geëxecuteerd.

EEN KIND DAT HIJ NOOIT ZAG

Toen Johannes stierf, was Dien zwanger. Hun jongste kind werd geboren kort voor de bevrijding. Johannes heeft het nooit gezien.

In juli 1945 werd het massagraf in de duinen gevonden. In november 1945 werd Johannes herbegraven op de Eerebegraafplaats in Bloemendaal, waar ook Hannie Schaft en andere verzetsmensen liggen. Zijn dochter Trijneke vertelde later dat het bericht van zijn dood toen niet goed tot haar doordrong. Hilda zei: alles was anders geworden, we waren uit elkaar gegroeid. Ook dat hoort bij het verhaal van verzetshelden. Achter elke naam op een monument zit een gezin dat verder moest.

Dien Post leefde tot 1991. Alle kinderen overleefden de oorlog.

EER NA DE DOOD

Johannes kreeg na de oorlog het Verzetskruis, de hoogste Nederlandse onderscheiding voor verzet. De Verenigde Staten gaven hem de Medal of Freedom. Er is een kazerne naar hem genoemd in Havelte, en er zijn straten naar hem genoemd in tientallen plaatsen. Anne de Vries schreef zijn levensroman, die na de oorlog in veel gereformeerde gezinnen werd gelezen.

En Yad Vashem, het herdenkingscentrum in Jeruzalem, eerde Johannes Post als Rechtvaardige onder de Volkeren. Later kreeg ook het dorp Nieuwlande als geheel die eer. Het was de eerste keer dat een hele gemeenschap zo werd geëerd. Over het jaar verschillen de bronnen: 1983 of 1985.

WAAROM HIJ HET DEED

Waarom deed een gereformeerde boer uit Drenthe dit? Er zijn verschillende antwoorden, en waarschijnlijk zijn ze allemaal een beetje waar.

Hij was principieel. Wat hij als onrecht zag, kon hij niet laten liggen. Hij haatte het nationaalsocialisme, dat inging tegen alles wat hij over God en mensen geloofde. Hij had, volgens de inleiding bij het dagboek van Douwes, medelijden met de opgejaagden. En hij hield, eerlijk is eerlijk, ook van avontuur en van actie. De bronnen noemen dat zonder verlegenheid, en ik denk dat het waar is. God gebruikt ook ons karakter, met de mooie en de lastige kanten.

Maar onder dat alles lag zijn geloof. In Nieuwlande deden juist gereformeerde mensen mee, die thuis aan tafel uit de Bijbel lazen en op zondag naar de kerk gingen. Ze lazen over Rachab, die de verspieters verborg. Over de vroedvrouwen in Egypte, die de jongetjes van de Hebreëën in leven lieten. Over de Samaritaan die niet doorliep. Ze lazen het niet als oude verhalen. Ze lazen het als opdracht.

Jezus zei: *Voor zover u dit voor een van deze geringste broeders van Mij gedaan hebt, hebt u dat voor Mij gedaan.* (Mattheüs 25:40). In Nieuwlande hebben mensen die tekst letterlijk genomen.

Johannes Post was geen heilige. Hij was koppig, kon fel zijn, en hij nam risico's die anderen niet zouden nemen. Zijn keuze voor gewapend verzet is voor sommige christenen nog steeds een vraag. Hij betaalde met zijn leven, en zijn gezin betaalde mee.

Misschien vraag je je af wat dit verhaal voor jou betekent, in een land waar geen bezetter is. Maar ook vandaag zijn er mensen die worden opgejaagd, uitgesloten of vergeten. Ook vandaag moet iemand de eerste zijn die de deur openzet. Johannes Post was dat in Nieuwlande. Hij was niet de enige die hielp, maar hij was wel degene die begon.

WAT VASTSTAAT EN WAT VERTELD WORDT

Vaststaat (meerdere onafhankelijke bronnen): geboorte in Hollandscheveld op 4 oktober 1906 als jongste van elf kinderen; gereformeerd en lid van de ARP; huwelijk met Dina Salomons op 26 november 1929; boer en wethouder in Nieuwlande en Oosterhessele; zijn rol met Arnold Douwes en anderen bij het verbergen van Joodse onderduikers vanaf 1942; overvallen op distributiekantoren vanaf 1943; zijn arrestatie in juli 1943 en de dood van Celine Kuijper; zijn leidende rol in de Landelijke Knokploegen in 1944; de mislukte overval op het Huis van Bewaring aan de Weteringschans in de nacht van 14 op 15 juli 1944; zijn executie in de duinen bij Overveen op 16 juli 1944; herbegrafenis in Bloemendaal; het Verzetskruis; de erkenning door Yad Vashem voor hem en voor Nieuwlande.

Alleen uit getuigenissen van familie of medewerkers: de uitspraak bij het begin van de oorlog over het grootbrengen van zijn

kinderen; dat hij Joden naar huis bracht; zijn plan om in mei 1940 mee te vechten; de manier waarop hij in 1943 vrijkwam.

Uit één bron (niet onafhankelijk gecontroleerd): het aantal van meer dan tachtig Joodse onderduikers in Nieuwlande volgens een verklaring uit 1946; de buit van zestig pistolen; dat hij voor zover bekend nooit iemand heeft gedood.

Onbevestigd of betwist: het totale aantal geredde Joodse mensen in en rond Nieuwlande (de schattingen lopen uiteen); het aantal gefusilleerden (dertien tot vijftien) en de precieze datum (meestal 16 juli 1944, soms 15 juli); het aantal kinderen (negen volgens latere bronnen, zeven volgens een NOS-bericht uit 1945); het jaar van de erkenning van Nieuwlande door Yad Vashem (1983 of 1985). De gesprekken in de romanbiografie van Anne de Vries zijn literaire invulling, geen historische bron.

Duiding: Post wordt in vrijwel alle bronnen als held gezien. Wel bestaat er discussie over gewapend verzet als christelijke keuze, en over de prijs die zijn gezin betaalde.

BRONNEN BIJ DIT HOOFDSTUK

1. "Post, Johannes (1906-1944)", *Biografisch Woordenboek van Nederland* (Huygens ING)
2. Wikipedia EN, "Johannes Post" (geraadpleegd oktober 2026)
3. NOS, "Bevrijdingsjaar", bericht van 25 juli 1945 over het vinden van het graf van Johannes Post, met interviews met zijn dochters
4. ww2gravestone.com, "Post, Johannes"
5. TracesOfWar, "Johannes Post"
6. Historical Marker Database, "Johannes Post" (Geef Straten een Gezicht, Amsterdam)

7. J. Houwink ten Cate en B. Moore (red.), *Het geheime dagboek van Arnold Douwes, Jodenredder* (Amsterdam 2016)
8. Christian Courier, "Risk and resistance", over het dagboek van Arnold Douwes en Nieuwlande
9. Anne de Vries, *De levensroman van Johannes Post* (Kampen 1948)
10. C.M. Schulten, *Zeg mij aan wien ik toebehoor. Het Verzetskruis 1940-1945* (1993)
11. Yad Vashem, The Righteous Among the Nations Database

Hans Rookmaaker: de kunstkenner uit het kamp

In augustus 1948 werd in Amsterdam een internationale conferentie van behoudende protestantse kerken gehouden. Na afloop stonden twee mannen met elkaar te praten. De een was een Amerikaanse predikant van zesendertig, Francis Schaeffer. De ander was een Nederlandse student van zesentwintig. Hij was geen afgevaardigde. Hij was er gewoon naartoe gegaan.

De student wilde de Amerikaan iets vragen over spirituals, de liederen van zwarte Amerikanen. Maar het gesprek ging een heel andere kant op. Ze praatten over moderne kunst, over geschiedenis en filosofie. Volgens Anky Huitker, toen al zijn verloofde en die week aan het werk op het conferentiebureau, liepen ze door de stad en praatten ze maar door. Om vier uur 's nachts kwamen ze thuis.

De student heette Hans Rookmaaker. Uit dat nachtelijke gesprek groeide een vriendschap die bijna dertig jaar zou duren. Samen zouden ze een generatie jonge christenen leren dat je als gelovige niet bang hoeft te zijn voor kunst, muziek en cultuur. Dat je mag kijken, luisteren en nadenken. Dat geloof je denken niet afsluit, maar opent.

Zes jaar eerder had Hans Rookmaaker nog niet geloofd. Hij zat toen in een krijgsgevangenkamp in het oosten van Europa, met een Bijbel en verder bijna niets.

EEN JONGEN TUSSEN TWEE WERELDEN

Henderik Roelof Rookmaaker, die iedereen Hans noemde, werd geboren op 27 februari 1922 in Den Haag. Zijn vader, die dezelfde naam had, was ambtenaar in Nederlands-Indië. Hij was op studieverlof in Nederland toen Hans werd geboren. Daarna ging het gezin terug. Hans groeide grotendeels op in Indië, waar zijn vader controleur was op Celebes en later resident van de Lampongse districten op Sumatra. In 1936 moest de vader om gezondheidsredenen terug naar Den Haag.

Het was geen bijzonder gelovig gezin. Hans ging in Leiden naar een technische hbs en was goed in zowel bèta- als alfavakken. Hij hield van tekenen en lezen. En hij had een grote liefde die hij zijn hele leven zou houden: de muziek van zwarte Amerikanen. Jazz, blues en spirituals. Van zijn zakgeld kocht hij platen en grammofoonnaalden. Hij luisterde naar Jelly Roll Morton, Louis Armstrong en Billie Holiday. Later zou hij een van de beste verzamelingen van vroege jazz in Europa hebben.

Hij werd jong marineofficier in opleiding en begon, toen de Duitsers de marineopleiding sloten, aan een technische studie in Delft. Hij werd verliefd op een meisje uit Den Haag, Riki Spetter. Ze was Joods. Ze verloofden zich.

OPGEPAKT

Toen kwam de bezetting. Hans werd al vroeg gearresteerd voor het bezit van anti-Duitse geschriften. Volgens de ene bron had hij beloofd illegale pamfletten rond te brengen en werd hij de eerste nacht

al gepakt. Hij zat zes en een halve maand in de gevangenis van Scheveningen. Zijn vader kende mensen, en dat hielp waarschijnlijk bij zijn vrijlating.

In april 1942 kreeg Hans, als marineofficier, het bevel zich te melden in Breda. Daar werd hij krijgsgevangen gemaakt. Hij werd naar een kamp bij Neurenberg gebracht, en later dat jaar naar Stalag 371 in Stanislau, in wat nu Oekraïne is. Hij zou er tot begin 1944 blijven. Daarna werden de gevangenen naar Neubrandenburg in Noord-Duitsland gebracht.

Hij zou zijn vader nooit meer zien. Die stierf op 30 januari 1945, in de laatste oorlogswinter, zevenenvijftig jaar oud.

EEN BOEK DAT WAAR BLEEK TE ZIJN

In Stanislau was weinig te doen en weinig te lezen. Hans had een Bijbel. Volgens een van de biografieën begon hij erin te lezen op aandringen van Riki. Hij las het Oude Testament, en hij las het met de vragen van een jonge intellectueel. Hij wilde weten wat erin stond, of het klopte, of het iets betekende.

Andere boeken waren er niet. Hij schreef later dat hij al lezend langzaam tot de overtuiging kwam dat de Bijbel de waarheid openbaart.

Het was geen plotselinge bekering met tranen en een groot moment. Het was een verandering van denken, die langzaam groeide. Hij begon een studie te schrijven over de profetie in het Oude en het Nieuwe Testament. Hij droeg die op aan Riki. Het ging over de boeken van haar eigen volk.

In het kamp ontmoette hij een andere officier, die vijftientig jaar ouder was. Hij heette Johan Mekkes en hij was een overtuigd gereformeerd christen en filosoof. Mekkes vertelde Hans over de filosofie van Herman Dooyeweerd, de Amsterdamse hoogleraar die een

christelijke kijk op de hele werkelijkheid had ontwikkeld: op wetenschap, kunst, recht, economie, alles. Voor Hans ging er een wereld open. Geloven hoefde niet beperkt te blijven tot de zondag en de kerk. Christus was Heer over alles, ook over de muziek en de schilderkunst waar hij zo van hield.

Paulus schrijft: *Want uit Hem en door Hem en tot Hem zijn alle dingen.* (Romeinen 11:36). Die tekst zou boven het hele verdere leven van Hans Rookmaaker kunnen staan.

RIKI

Vier maanden nadat Hans zich in Breda had gemeld, in de zomer van 1942, werden Riki Spetter en haar familie in Den Haag opgepakt. Ze werden naar Westerbork gebracht. Daar werd ze voor het laatst gezien op 18 augustus 1942. Ze werd naar Auschwitz gedeporteerd en daar vermoord, volgens de latere gegevens op 30 september 1942. De studie over de profetieën die Hans haar wilde geven, heeft haar nooit bereikt.

In augustus 1942 liet Anky Huitker, een goede vriendin van Riki, Hans in het kamp weten dat Riki en haar familie waren weggevoerd. Meer wist hij niet. Na de oorlog plaatste hij advertenties in kranten in verschillende Nederlandse steden om iets over haar te weten te komen. Er kwam geen antwoord dat hem hoop gaf. Hij kon alleen vermoeden dat ze in de Holocaust was omgekomen. Waar en wanneer, heeft hij nooit zeker geweten.

Ik vind dat een van de moeilijkste stukken van zijn verhaal. Hij kwam tot geloof door een boek dat hij las met haar in gedachten. En zij werd vermoord voordat ze er iets van wist. Er staat geen troostend slot aan dit deel van het verhaal. Ook dat mag gezegd worden. Niet elk verdriet krijgt in dit leven een antwoord.

ANKY

Na de oorlog werd Hans in Den Haag gedoopt en lid van de Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt). Hij besloot geen marineofficier meer te worden. In 1946 begon hij aan een studie kunstgeschiedenis in Amsterdam.

Hij en Anky Huitker kwamen elkaar steeds vaker tegen. Zij was een goede vriendin van Riki geweest. Ze was zeven jaar ouder dan hij. Ook Anky was in Indië opgegroeid. In 1947 verloofden ze zich. In 1949 werd Anky gedoopt, en op 1 juni van dat jaar trouwden ze. Ze kregen drie kinderen: Hans, Kees en Marleen.

Anky was geen vrouw die in de schaduw stond. Ze was hartelijk, praktisch en had een open huis. Later richtte ze Redt een Kind op, een organisatie voor wezen en arme kinderen in ontwikkelingslanden, en leidde die achtendertig jaar. Wat Hans in het openbaar deed, steunde zij thuis, en vaak ook daarbuiten.

GAUGUIN EN DE JAZZ

Hans was een begaafd student. Van 1949 tot 1956 schreef hij als kunstcriticus voor dagblad Trouw. Hij werd assistent aan de universiteit, eerst in Amsterdam en daarna in Leiden. Op 7 juli 1959 promoveerde hij aan de Universiteit van Amsterdam op een proefschrift over de kunsttheorie van Paul Gauguin en zijn kring.

Intussen hield hij zijn liefde voor jazz en blues vast. In 1960 verscheen zijn boek *Jazz, blues en spirituals*. Hij schreef toelichtingen bij heruitgaven van klassieke jazzplaten voor het Amerikaanse label Riverside. Over de vroege jazz, de blues en de gospel kon hij met grote warmte schrijven. Hij hoorde er de stem van mensen in die geleden hadden en God aanriepen.

In 1961 maakte hij een reis door Noord-Amerika en gaf hij lezingen aan Calvin College in Grand Rapids. In Chicago ging hij met zijn vriend Calvin Seerveld naar de Greater Salem Baptist Church. Daar zong Mahalia Jackson, de grote gospelzangeres. Na de dienst nodigde ze hen bij haar thuis uit. Ze vertelde hen dat ze zelf liever zong met alleen piano of orgel, en dat de grote orkesten op haar platen de wens van de platenmaatschappij waren. Hans schreef later dat er geen twijfel aan was dat Mahalia een echte christen was.

EEN VRIENDSCHAP MET SCHAEFFER

De vriendschap met Francis Schaeffer groeide. Schaeffer vestigde zich met zijn vrouw Edith in Zwitserland en opende daar in 1955 L'Abri, wat schuilplaats betekent. Het was een huis waar jonge mensen met vragen over geloof en leven konden komen, eten, praten en studeren. Hans en Anky gingen er vaak naartoe. Hans gaf er lezingen en sprak met studenten tot diep in de nacht.

De twee mannen vulden elkaar aan. Een biografie schreef: als Schaeffer een evangelist was die een intellectueel was, dan was Rookmaaker een intellectueel die een evangelist was. Hans hielp Schaeffer om naar kunst te kijken. Schaeffer hielp Hans om zijn kennis te delen met gewone jonge mensen, buiten de kring van vakgenoten.

In 1964 werd Hans gevraagd om aan de Vrije Universiteit in Amsterdam een vakgroep kunstgeschiedenis op te zetten. Hij nam het aan en werd de eerste hoogleraar kunstgeschiedenis van de VU. Zijn oratie hield hij in 1968. William Edgar, die hem op L'Abri leerde kennen, vatte het beeld uit zijn biografie samen: briljant, strijdbaar, trouw, hardwerkend, onvoorspelbaar en heel gevoelig.

MODERNE KUNST EN DE DOOD VAN EEN CULTUUR

In 1970 verscheen in Engeland zijn bekendste boek: *Modern Art and the Death of a Culture*. Het werd ook in het Nederlands en in andere talen uitgegeven. Hans liet daarin zien hoe de westerse kunst in de negentiende en twintigste eeuw steeds meer had losgelaten wat ze eerder droeg: het geloof dat de werkelijkheid zin heeft, omdat God haar heeft gemaakt. Hij las de schilderijen als uitingen van een tijdgeest. Hij was kritisch over veel moderne kunst, maar hij keek er altijd serieus naar. Hij wilde niet dat christenen er alleen maar boos om werden. Hij wilde dat ze het begrepen.

Het boek werd in de jaren zeventig door duizenden jonge evangelische christenen gelezen, vooral in Engeland en Amerika. Voor velen was het de eerste keer dat iemand hun liet zien dat kunst en geloof samen konden gaan.

Na zijn dood verscheen een kleiner boek met een titel die bleef hangen: *Art Needs No Justification*, kunst hoeft zich niet te verantwoorden. Kunst hoefde volgens hem niet nuttig te zijn, geen preek te bevatten en geen evangelisatie te zijn om goed te zijn. Ze was een gave van God, net als een bloem of een zonsondergang. Er wordt hem een uitspraak toegeschreven die veel wordt aangehaald: Jezus kwam niet om ons christen te maken, Jezus kwam om ons volledig mens te maken. Of hij het precies zo heeft gezegd, heb ik niet kunnen nagaan. Het past wel bij alles wat hij schreef.

Niet iedereen was het met hem eens. Kunstkenners vonden zijn oordeel over moderne kunst soms te snel en te somber. Sommige christenen vonden juist dat hij te veel aandacht had voor de wereld. Hans hield het midden en liet zich niet in een hokje stoppen. Hij kon fel zijn in een discussie. Maar wie bij hem thuis kwam, vond vooral een warme, bescheiden man.

L'ABRI IN NEDERLAND

Hans en Anky begonnen in hun eigen huis een Nederlandse tak van L'Abri. Studenten kwamen langs om te praten over geloof, kunst en filosofie. In 1971 verhuisde het werk naar een groot huis, Huize Kortenhoeve, in Eck en Wiel in de Betuwe. Net als in Zwitserland konden mensen er een tijd verblijven, studeren en hun vragen stellen.

Het was voor die tijd ongewoon. In Nederland waren veel kerken nog vooral bezig met hun eigen leden en hun eigen leer. Hans en Anky openden hun deur voor twijfelaars, kunstenaars en zoekende studenten, gelovig of niet. Hij begeleidde opvallend veel vrouwen, net zo goed als mannen. Dat was in die kringen in de jaren zestig en zeventig ook ongewoon.

EEN ZONDAG IN MAART

Op zondag 13 maart 1977 ging Hans 's morgens naar de kerk in de nieuwe kapel van L'Abri in Eck en Wiel. Die was net in gebruik genomen. 's Avonds stierf hij plotseling. Hij was vijfenvijftig.

Het was een schok voor zijn familie, zijn studenten en zijn vrienden over de hele wereld. Francis Schaeffer verloor een van zijn beste vrienden. Anky leefde nog bijna zesentwintig jaar. Zij stierf in 2003. Hun dochter Marleen Hengelaar-Rookmaaker gaf later zijn verzamelde werken uit en richtte een website op over kunst en geloof.

EEN OPEN LEVEN

De biografie die Laurel Gasque over hem schreef, heeft als ondertitel *an open life*, een open leven. Beter kun je hem in een paar woorden niet beschrijven. Hans Rookmaaker had een open huis, een open blik en een open geest. Hij las de Bijbel niet als een muur om zich achter te verschuilen, maar als een venster op de hele werkelijkheid.

Ik denk dat zijn leven ons vandaag iets te zeggen heeft. Veel christenen weten niet goed wat ze met kunst, muziek en cultuur aan moesten. Ze vinden het verdacht, of ze nemen het klakkeloos over. Hans koos een derde weg. Hij keek, luisterde, dacht na, en vroeg zich af wat God ervan vond. En hij genoot. Van Bach, van Rembrandt, van Mahalia Jackson en van Jelly Roll Morton.

Paulus schreef aan de Filippenzen: *Verder, broeders, al wat waar is, al wat eerbaar is, al wat rechtvaardig is, al wat rein is, al wat lieflijk is, al wat welluidend is, als er enige deugd is en als er iets prijzenswaardigs is, bedenk dat.* (Filippenzen 4:8).

Zijn leven begon in de stilte van een kamp, met een boek dat hij las voor iemand die het nooit zou lezen. Het eindigde op een zondag, na een kerkdienst in de nieuwe kapel van L'Abri. Daartussen liet hij zien dat je met heel je hoofd en heel je hart kunt geloven. Durf jij dat ook, nadenken over je geloof zonder bang te zijn dat het breekt?

WAT VASTSTAAT EN WAT VERTELD WORDT

Vaststaat (meerdere onafhankelijke bronnen): geboorte in Den Haag op 27 februari 1922; jeugd in Nederlands-Indië en vader in koloniale dienst; zijn liefde voor jazz, blues en gospel; verlovings met Riki Spetter; gevangenschap in Scheveningen; in april 1942 melden in Breda, daarna krijgsgevangene bij Neurenberg, in Stalag 371 in Stanislau en later in Neubrandenburg; zijn geloofskeuze in gevangenschap; de ontmoeting met J.P.A. Mekkes; de deportatie en dood van Riki Spetter in 1942; studie kunstgeschiedenis in Amsterdam vanaf 1946; huwelijk met Anky Huitker op 1 juni 1949; promotie op Gauguin aan de Universiteit van Amsterdam op 7 juli 1959; de vriendschap met Francis Schaeffer vanaf augustus 1948; eerste hoogleraar kunstgeschiedenis aan de Vrije Universiteit; *Modern Art and the Death of a Culture* (1970); L'Abri Nederland in Huize Kortenhoeve in Eck en Wiel (1971); zijn dood op zondag 13 maart 1977.

Alleen uit eigen getuigenis of familie: hoe hij in het kamp de Bijbel ging lezen en zijn zin daarover; de opdracht van zijn studie over de profetie aan Riki; het gesprek tot vier uur 's nachts met Schaeffer (verteld door Anky en door Hans zelf); zijn bezoek aan Mahalia Jackson (verteld door Calvin Seerveld) en zijn oordeel over haar geloof.

Uit één bron (niet onafhankelijk gecontroleerd): dat hij bij zijn eerste arrestatie de eerste nacht al werd gepakt en dat de connecties van zijn vader hielpen bij zijn vrijlating (alleen Wheaton College Archives, dat elders in hetzelfde stuk aantoonbare fouten bevat); dat Anky hem in augustus 1942 over Riki's wegvoering inlichtte; dat hij Trouw-criticus was van 1949 tot 1956; dat Anky Redt een Kind achtendertig jaar leidde.

Onbevestigd of betwist: dat hij op aandringen van Riki de Bijbel ging lezen (zo staat het in de bespreking van Gasques biografie, maar volgens ArtWay wijzen Riki's brieven erop dat hij er al mee bezig was); de uitspraak over Jezus die kwam om ons volledig mens te maken (wordt hem toegeschreven, maar ik vond de oorspronkelijke vindplaats niet); het jaar van zijn benoeming aan de Vrije Universiteit (ArtWay noemt 1964, een andere naslagsite 1965; de oratie was in 1968); de plaats van zijn dood (ArtWay noemt Eck en Wiel, het Album Academicum van de UvA Ommeren, het buurdorp).

Duiding: zijn oordeel over de moderne kunst is door kunsthistorici vaak te somber gevonden. Voor een generatie evangelische christenen was hij juist degene die kunst en geloof weer bij elkaar bracht.

BRONNEN BIJ DIT HOOFDSTUK

1. ArtWay, "H.R. (Hans) Rookmaaker (1922-1977). Art historian and reformational thinker"
2. ArtWay, "Francis Schaeffer and Hans Rookmaaker"

3. W. Edgar, recensie van L. Gasque, *Art and the Christian Mind*, Reformation21 (24 december 2005)
4. E. Banas, "Music to the Glory of God", Wheaton College Archives and Special Collections (1 april 2023)
5. Album Academicum Universiteit van Amsterdam, "H.R. Rookmaaker, 1922-1977"
6. Dictionary of Art Historians, "Rookmaaker, Hans"
7. All of Life Redeemed, "Hans Rookmaaker"
8. Wikipedia EN, "Hans Rookmaaker" (geraadpleegd oktober 2026)

Achtergrond (boeken, niet zelf ingezien): L. Gasque, *Art and the Christian Mind. The Life and Work of H.R. Rookmaaker* (Wheaton 2005); L. Martin, *Hans Rookmaaker. A Biography* (Londen 1979); M. Hengelaar-Rookmaaker (red.), *The Complete Works of Hans R. Rookmaaker* (Carlisle 2002-2003); H.R. Rookmaaker, *Modern Art and the Death of a Culture* (Londen 1970).

Wim Malgo: de matroos die om middernacht riep

Op een zaterdag eind augustus of begin september 1979 stond een Nederlander uit Zwitserland in Amsterdam op het podium. Het zendingswerk Middernachtsroep hield er zijn landelijke Israëldag. De spreker was dr. Wim Malgo, de man die het werk had opgericht.

Hij sprak over een land dat steeds eenzamer werd. Israël kon volgens hem niet bouwen op de beloften van Amerika, omdat het belang van olie de Amerikanen van gedachten deed veranderen. Hij had harde woorden voor de Franse politiek tegenover Israël. Ook Nederland viel onder zijn kritiek: het verenigde Europa koos volgens hem de kant van de Arabische landen. De prijs die Israël betaalde voor de vrede met Egypte vond hij te hoog. Het keerpunt van de geschiedenis lag voor hem in 1967, toen Israël Jeruzalem veroverde. De wereld, zei hij, erkende Israël nog steeds niet als “God’s oogappel”.

Het Reformatorisch Dagblad deed er een paar dagen later verslag van. Een kort bericht, op pagina twee. Voor Malgo was het geen uitzondering. In tenten, zalen, kerken en via de radio kwam hij steeds

uit bij dezelfde twee onderwerpen: Israël en de terugkomst van Jezus.

Wie was deze man? Een Nederlander die als dwangarbeider in Oostenrijk had gezeten, op een Zwitserse bijbelschool de profetie ontdekte en vanuit Zürich een zendingswerk opbouwde dat in vele talen een tijdschrift verspreidde. In Nederland kennen veel mensen het blad Middernachtsroep. Minder mensen kennen het leven van de man erachter.

Het begon in Maassluis.

EEN JONGEN VAN VEERTIEN OP ZEE

Wim Malgo werd geboren op 3 oktober 1922 in Maassluis, de havenstad aan de Nieuwe Waterweg. Hij kwam uit een gelovig gezin, schrijft de Zwitserse Evangelische Informationsstelle, die zijn leven later in kaart bracht. Volgens de Duitse Wikipedia groeide hij op in Leiden. Een andere bron daarvoor heb ik niet gevonden.

Op zijn veertiende ging hij naar de koopvaardij. Als matroos kwam hij tot bekering. Meer weten we er niet over. Er is geen scène overgeleverd, geen schip, geen datum, geen preek die hem raakte. Het zendingswerk dat hij later stichtte, noemt hem eenvoudig "een Nederlandse matroos". Volgens Wikipedia brak hij zijn opleiding tot matroos in 1939 af, maar ook dat staat nergens anders.

Ik vind dat zelf jammer. Bij veel mannen en vrouwen in deze serie kennen we het moment waarop God hen riep, soms tot op de dag. Bij Malgo blijft het stil. Misschien vertelde hij het in een van zijn boeken of op een van zijn cassettes. Tot iemand het terugvindt, laten we het zo.

DWANGARBEID IN OOSTENRIJK

Toen Duitsland Nederland bezette, kwam de oorlog ook voor deze jonge zeeman. De bezetter stuurde hem als dwangarbeider naar Oostenrijk. Dat staat in de Zwitserse informatie over hem en in de geschiedenis die zijn eigen zendingswerk in 2017 uitgaf. Het jaartal 1942 noemt alleen Wikipedia.

Volgens die eigen geschiedenis bleef één ding hem uit die jaren bij: de vervolging van de Joden door de bezetters. Die stond hem nog levendig voor ogen, zegt het boekje, in één zin en zonder verdere uitleg. Wie zijn latere leven kent, leest die zin met andere ogen. Israël en het Joodse volk zouden in zijn prediking een centrale plaats krijgen.

EEN HUIS BOVEN HET THUNERMEER

Na de oorlog ging Malgo naar Zwitserland. In Beatenberg, hoog boven het Thunermeer, stond een bijbelschool. Saturnin Wasserzug en zijn vrouw Gertrud hadden haar in 1934 gesticht. Saturnin was een Zwitser van Joodse afkomst. Hij had eerder een zendingsschool in Tunis geleid en als zendeling in Palestina gewerkt. Onder leiding van Gertrud groeide de school uit tot een van de bekende evangelische opleidingen in Europa.

Wanneer Malgo er precies begon, is niet helemaal duidelijk. Zijn eigen werk noemt 1946. De Zwitserse informatiedienst spreekt van 1947 tot 1949. Een Amerikaanse tak van zijn werk schrijft dat Wim en Annie Malgo er in 1947 aankwamen. Die laatste zin zou betekenen dat ze al samen waren. Volgens Wikipedia leerde hij zijn vrouw juist op de school kennen. Ik kan niet zeggen welke versie klopt.

Over wat Beatenberg met hem deed, zijn de bronnen het wel eens. Saturnin Wasserzug maakte grote indruk op hem, vooral door zijn uitleg van de profetische boeken van de Bijbel. Het boek van zijn ei-

gen werk zegt het zo: de beide Wasserzugs wekten in hem de liefde voor het profetische Woord.

Het was een bijzondere tijd om daar te zijn. In mei 1948 werd de staat Israël uitgeroepen. In zijn eigen kring werd dat later beschreven als het moment waarop de vervulling van de profetie zichtbaar werd. Datzelfde jaar hield Youth for Christ in Beatenberg een wereldcongres over evangelisatie, met ongeveer vijfhonderd deelnemers, onder wie Billy Graham. Dat laatste weten we uit de geschiedenis die zijn eigen werk vertelt.

Hoe kijk jij naar het nieuws? Malgo zou er zijn leven lang de Bijbel naast leggen.

MET EEN TENT DOOR DE ALPEN

Na de bijbelschool werd Malgo evangelist. Volgens zijn eigen werk sloot hij zich eerst aan bij evangelisten in Oostenrijk. Daarna nam de bekende Zürichse tentevangelist Samuel Furrer hem onder zijn hoede. Met een groep jonge bijbelschoolstudenten trokken ze met een grote tent door Zwitserland en delen van Oostenrijk. De boodschap was kort: Jezus komt terug.

De Zwitserse informatiedienst zegt het nuchterder. Malgo werd tot predikant gewijd en werkte bij verschillende evangelisatiewerken. Namen en plaatsen geeft die bron niet.

Hij trouwde met Annie Schouten. Ze kregen twaalf kinderen. Het gezin woonde in Zwitserland, en de vader was veel weg. Annie schreef daar later zelf over, in een jubileumnummer van het tijdschrift van haar man. Ze beschreef hoe vaak hij afwezig was. Verder treedt zij in de bronnen niet naar voren, en dat respecteer ik.

“DE BRUIDEGOM KOMT!”

Malgo wilde meer mensen bereiken dan er in een tent passen. Zo vertelt zijn eigen werk het: wie niet naar een samenkomst kwam, moest het evangelie toch kunnen horen. Hij zag de radio als de weg. Europa was in die jaren verdeeld door het IJzeren Gordijn, en een radiogolf hield bij geen grens stil.

In het najaar van 1955 richtte hij in Zürich het Missionswerk Mitternachtsruf op. Volgens zijn eigen werk deed hij dat samen met zijn vriend Willy Straumann. De naam kwam uit de gelijkenis van de tien maagden, die Jezus vertelt in Mattheüs 25. In die gelijkenis wachten de meisjes op de bruidegom, en midden in de nacht klinkt de roep dat hij eraan komt:

En te middernacht klonk er een geroep: Zie, de bruidegom komt, ga naar buiten, hem tegemoet! (Mattheüs 25:6)

Die roep werd het motto van het werk. In de Amerikaanse tak werd het later Midnight Call, omdat er al een organisatie was die Midnight Cry heette.

Welk radiostation als eerste zijn stem uitzond, is minder zeker. Zijn eigen Duitse geschiedenis en de Zwitserse informatiedienst noemen Radio Tanger, in Marokko. Volgens de Amerikaanse tak was de eerste uitzending in 1955 op Radio Monte Carlo, op donderdagavond om 23.35 uur. Vast staat dat Malgo later ook via Radio Monte Carlo en Radio Luxemburg sprak. Radio Luxemburg was in die tijd een van de sterkste zenders van Europa. Volgens zijn eigen werk kwamen er vanaf september 1957 brieven van achter het IJzeren Gordijn, zelfs uit Siberië.

DRIEHONDERD ADRESSEN

In april 1956 verscheen het eerste maandblad, Radio Mitternachtsruf. Het ging naar ongeveer driehonderd adressen, vertelt het werk zelf. In juni 1957 kreeg het een nieuwe vorm en heette het voortaan Mitternachtsruf. Datzelfde jaar volgden een eerste grammofoonplaat en een eerste conferentie in het Volkshaus in Zürich, een concertzaal met twaalfhonderd plaatsen. Vanaf 1960 gingen er ook cassettes met preken de deur uit. Al in 1955 waren zijn eerste boekjes verschenen, waaronder een over zeven kenmerken van een wedergeboren mens.

Eén detail past niet goed bij de rest. De Amerikaanse tak schrijft dat het werk in 1962 van Bern naar Zürich verhuisde. De Zwitserse informatiedienst zegt dat het in 1955 in Zürich werd opgericht. Misschien begon het administratieve werk eerst in Bern. De bronnen leggen het niet uit.

Het blad groeide hard. In 1984 schreef het Reformatorisch Dagblad dat Malgo twee maandbladen uitgaf, Middernachtsroep en Nieuws uit Israël, in zes talen, met samen een oplage van meer dan honderdvijftigduizend. Er waren toen ook al meer dan honderdvijftig cassettes met zijn preken. De Zwitserse informatiedienst noemde na 1998 een oplage van ruim honderdveertigduizend, in negen talen. Zij merkte daarbij op dat een deel gratis werd verspreid, zodat het aantal vaste lezers waarschijnlijk lager lag.

Vanuit Zwitserland ging het werk naar andere landen. Volgens zijn eigen geschiedenis kwam er in juni 1957 een tak in Duitsland en eind 1957 een in Nederland. Die Nederlandse tak begon in Leiden. In 1984 gaf Middernachtsroep zijn boeken nog uit vanuit een postbus in die stad. Ook het Reformatorisch Dagblad kende het blad. Rond kerst 1975 noemde de krant in haar rubriek over de kerkelijke pers een nummer van Middernachtsroep over het kerstverhaal, “onder

leiding van evangelist Wim Malgo". Tegenwoordig zit het werk in Doorn en noemt het zich een onafhankelijk evangelisch zendingswerk. Op de website staan nog altijd cd's met de stem van Wim Malgo.

BOLIVIA, HAIFA EN EEN HAL IN DÜBENDORF

In 1961 begon Malgo een overzeese zending. Bolivia werd het eerste station, met later een internaat en een school in Riberalta. Er volgden Brazilië, Uruguay, Guatemala en Argentinië. In 1968 ontstond een tak in de Verenigde Staten. De jaartallen per land komen uit zijn eigen werk. De Zwitserse informatiedienst bevestigt dat het overzeese werk in Zuid-Amerika en Guatemala actief werd.

In 1969 kwam er een tweede pijler bij: Beth-Shalom, een vereniging die Israël steunde. Malgo werd er de voorzitter van. In het najaar van 1975 opende het werk een christelijk geleid hotel in Haifa, ook Beth-Shalom genoemd. Er kwamen Israëlreizen en een jaarlijks congres in Jeruzalem.

Ook in Zwitserland kreeg het werk een vaste plek. In 1973 werd de Mitternachtsruf-gemeente in Zürich officieel opgericht, met eigen diensten, doop en avondmaal. In Dübendorf, vlak bij Zürich, werd een eigen hal gebouwd, de Zionshalle. Met Pasen 1978 begonnen daar de diensten. Tien jaar later, in 1988, opende het werk er een bejaardenhuis.

In die jaren was er een oud gezicht terug in zijn leven. Gertrud Wasserzug, de vrouw van zijn vroegere leermeester, raakte in 1968 los van de school in Beatenberg. Daarna werkte zij nauw samen met Mitternachtsruf. De bronnen zeggen niet hoe die samenwerking eruitzag. Ze laten wel zien dat de lijn van Beatenberg naar Dübendorf doorliep.

Volgens Wikipedia kreeg hij een eredoctoraat in de letteren van het American Christian College in Tulsa. Het Reformatorisch Dagblad sprak in 1979 en 1984 over “dr. Wim Malgo”. Waar de titel vandaan kwam, zegt de krant niet.

ISRAËL ALS MIDDELPUNT VAN DE WERELD

Wat geloofde Wim Malgo? Ik wil het zo eerlijk mogelijk weergeven, zonder het te verdedigen en zonder het af te kraken.

Voor Malgo was Israël het middelpunt van de wereld, in de geschiedenis van God met de mensen en ook op de kaart. Jeruzalem was het hart. De stichting van de staat Israël in 1948 zag hij als de vervulling van wat de profeten hadden gezegd. Volgens de Zwitserse informatiedienst pleitte hij voor een groot Israël, met grenzen die ver buiten de toenmalige grenzen lagen. Hij was tegen het teruggeven van gebieden. Het vredesverdrag tussen Israël en Egypte van 1979 bekeek hij met argwaan, zoals hij dat jaar ook in Amsterdam zei.

Opvallend is wat hij níet deed. Hij zag geen taak in zending onder Joden. Israël zou volgens hem eerst de antichrist als messias aannemen. Al in 1968 citeerde een lezer van het Nederlandse blad *In de Rechte Straat* hem met de woorden: “De antichrist moet een jood zijn.” Pas daarna, geloofde Malgo, zou Israël zich tot Christus keren.

Zijn theologie was evangelisch, met veel nadruk op een heilig leven. Hij geloofde dat de gemeente van Jezus vóór de grote verdrukking zou worden opgenomen, en dat er daarna een duizendjarig rijk zou komen. De leer van de pinksterbeweging over de doop in de Geest als tweede stap na de bekering wees hij af. Het Reformatorisch Dagblad schreef in 1984 dat zijn werk zich “boven confessies” plaatste.

EEN JAAR OP DE KALENDER

Het grote thema van zijn leven was de nabije terugkomst van Jezus. Malgo las het wereldnieuws als een rij tekenen. Hij schreef boeken met Duitse titels als *Israel, das Zeichen an der Wand* (1974), *Der beschleunigte Aufmarsch Russlands nach Israel* (1980) en *Atomares Feuer in Nahost* (1981). In het Nederlands verscheen onder meer *De totale controle 666* (1984). De titels laten zien waar hij mee bezig was.

Een vaste datum voor de wederkomst noemde hij niet. Wel noemde hij jaren en tekenen die hij belangrijk vond. Volgens de Zwitserse informatiedienst zei hij dat de antichrist in 1962 geboren zou zijn. Hij verwees naar een stand van de sterren in het voorjaar van 1982. Hij rekende met een generatie van veertig jaar vanaf 1967. Tussen 1968 en 1987 kondigde hij herhaaldelijk een aanval van de Sovjet-Unie op Israël aan. In 1986 verscheen een boek met de titel *Das Ende ist da!*, en hij wees op mei 1988, toen Israël veertig jaar bestond.

Die aanval kwam niet, en de jaren gingen voorbij. Malgo sprak later van hindernissen en van een tijd van genade die God nog gaf. Het Reformatorisch Dagblad was in 1984 kritisch over *De totale controle 666*. Maar wie de recensie leest, ziet ook hoe groot zijn bereik toen was.

Hoe ga je om met een verwachting die niet uitkomt? Ik stel die vraag niet om Malgo te veroordelen. Ik heb zelf ook dingen verwacht die anders liepen. De vraag geldt voor ieder die oprecht uitkijkt naar Jezus en de krant openslaat.

EEN MENS ZOALS WIJ

In 1991 verscheen in het Duits een boek met de titel *Wim Malgo: Ein Mensch wie wir*, een mens zoals wij. Het was een jaar voor zijn dood. De titel past bij een man die zijn hele leven sprak over grote profeti-

sche lijnen, en die ook vader en echtgenoot was, met een gezin dat hem vaak moest missen.

Wim Malgo stierf op 8 augustus 1992, na een langere ziekte. Hij was negenenzestig. Volgens Wikipedia overleed hij in Dübendorf, de plaats van zijn Zionshalle. Een in memoriam in een Nederlandse krant heb ik niet gevonden. Twee maanden later, op 6 oktober 1992, overleed ook Gertrud Wasserzug, de vrouw die hem in Beatenberg de profetie had leren lezen.

Na zijn dood nam zijn medewerker Norbert Lieth de uitleg van de profetie over. In 1993 verscheen diens eerste boek. Malgo's zoon Peter schreef in het voorwoord over de overdracht van de schrijfpennen. Enkele van zijn kinderen bleven in het werk actief.

HET BLAD OP DE MAT

Het werk dat Malgo in 1955 begon, bestaat nog. Volgens de Amerikaanse tak verschijnt het tijdschrift nu in twaalf talen, met takken in Europa, Noord- en Zuid-Amerika, Kameroen, India en Zuid-Korea. In Doorn wordt Middernachtsroep nog altijd verstuurd. In Haifa staat het gastenhuis. In Dübendorf komt de gemeente samen in de hal die hij liet bouwen.

Je kunt het met veel van zijn uitleg oneens zijn. Velen waren dat, ook in zijn eigen tijd. Maar er blijft een beeld over van een jongen uit Maassluis die naar zee ging, als dwangarbeider zag wat er met de Joden gebeurde, en daarna nooit meer ophield over Israël te spreken. Hij bouwde zijn leven rond één zin uit een gelijkenis.

Ergens in Nederland valt deze maand weer een blad op de mat, met op de voorkant de roep van middernacht.

WAT VASTSTAAT EN WAT VERTELD WORDT

Vaststaat (meerdere onafhankelijke bronnen): geboorte op 3 oktober 1922 in Maassluis; gelovig gezin; op zijn veertiende naar de koopvaardij; dwangarbeid in Oostenrijk in de oorlog; bijbelschool Beatenberg en de invloed van Saturnin Wasserzug; huwelijk met Annie Malgo-Schouten en twaalf kinderen; oprichting van Mitternachtsruf in 1955; tijdschrift vanaf 1956; uitzendingen via onder meer Radio Luxemburg; overzeese zending vanaf 1961; voorzitterschap van Beth-Shalom vanaf 1969; Zionshalle in Dübendorf (1978); Israëldag in Amsterdam in 1979; oplage van meer dan 150.000 in 1984; zijn opvattingen over Israël en de eindtijd, zoals beschreven door de Evangelische Informationsstelle en het Reformatorisch Dagblad; overlijden op 8 augustus 1992; Norbert Lieth als opvolger in de uitleg van de profetie.

Alleen uit zijn eigen getuigenis of organisatie: de herinnering aan de Jodenvervolgung; de tentevangelisatie met Samuel Furrer; de rol van Willy Straumann; de reden om voor radio te kiezen; het motto uit Mattheüs 25; het eerste blad met driehonderd adressen; de brieven uit Siberië; het congres van Youth for Christ in 1948; de oprichting van de Nederlandse tak in Leiden eind 1957; de jaartallen van de buitenlandse takken; het hotel in Haifa (1975); de huidige omvang van het werk.

Onbevestigd: dat hij opgroeide in Leiden; het jaartal 1942 voor de dwangarbeid; de afgebroken opleiding in 1939; het precieze jaar waarin hij in Beatenberg begon (1946 of 1947) en of hij Annie daar leerde kennen; welk radiostation als eerste uitzond (Radio Tanger of Radio Monte Carlo); het eredoctoraat uit Tulsa; Dübendorf als plaats van overlijden. Over zijn bekering als matroos is geen enkel detail overgeleverd.

Duiding: of Malgo's uitleg van de profetie juist was, is een vraag van geloof en Bijbeluitleg. Dit hoofdstuk beschrijft wat hij leerde en zegt niet wie gelijk heeft.

BRONNEN BIJ DIT HOOFDSTUK

1. Wikipedia (Duits), "Wim Malgo"
2. Relinfo, Evangelische Informationsstelle Kirchen-Sekten-Religionen, "Mitternachtsruf" (overzicht)
3. Relinfo, "Missionswerk Mitternachtsruf" (uitgebreide tekst)
4. René Malgo (samenst.), Der Mitternachtsruf, Verlag Mitternachtsruf, 2e druk 2019
5. Mitternachtsruf, brochure "Gott sucht dich!"
6. Mitternachtsruf, auteurspagina Wim Malgo
7. Midnight Call, "The Beginnings of Midnight Call"
8. Midnight Call, "About"
9. Wikipedia (Duits), "Gertrud Wasserzug"
10. Reformatorisch Dagblad, 27 december 1975, "Uit de kerkelijke pers" (via Digibron)
11. Reformatorisch Dagblad, 4 september 1979, "Israëldag van Middernachtroep" (via Digibron)
12. Reformatorisch Dagblad, 27 april 1984, "De totale controle 666 biedt weinig bewijs en veel fantasie" (via Digibron)
13. In de Rechte Straat, 1 juli 1968, "Waar zal de antichrist regeren?" (via Digibron)
14. Middernachtsroep Nederland
15. LovelyBooks, auteurspagina Wim Malgo

Arnol Kox: de man die riep in de winkelstraat

Wie tussen ongeveer 1972 en 2020 weleens in het centrum van Eindhoven heeft gewinkeld, heeft hem waarschijnlijk gehoord voordat hij hem zag. Een man met een lange baard, meestal in het wit gekleed, die met een stem als een scheepshoorn over de straat riep. Niemand is onsterfelijk! Bekeer u tot God, Hij zal u redden! Eeuwig leven!

Hij stond vaak tegenover het warenhuis van V&D, later op het 18 Septemberplein en bij het station. In zijn laatste jaren zat hij in een rolstoel. Hij had nog maar één been. Hij riep nog steeds.

De mensen noemden hem de Schreeuwjezus. Sommigen lachten om hem. Winkeliers stapten naar de rechter om van hem af te komen. Agenten schreven hem bekeuringen. En toen hij in juli 2020 stierf, schreef de burgemeester van Eindhoven dat een markant icoon van de stad was heengegaan. Hoe je ook over hem denkt, schreef hij, ook hij is Eindhoven.

Hij heette Arnol Kox. Hij was geen dominee, geen pastoor, geen evangelist met een organisatie achter zich. Hij was een man die na een ongeluk een boek ging lezen, en die daarna veertig jaar lang niet meer zijn mond kon houden.

Hij past misschien niet in het rijtje dat je bij een boek over mannen en vrouwen van God verwacht. Om die reden staat hij hier.

BERGEIJK

Arnol Kox werd geboren op 11 oktober 1952 in Bergeijk, een dorp in de Kempen, ten zuiden van Eindhoven. Hij groeide op in het katholieke Brabant van de jaren vijftig en zestig, toen de kerk nog midden in het dorp stond en de klokken de dag indeelden. Zijn vrouw vertelde later dat het verhaal ging dat hij als jongen de kerk in vloog als hij een kerkklok hoorde. Of dat zo was, weet ik niet. Het is het soort familieverhaal dat je achteraf vertelt.

Hij werkte als jongen kort als hovenier en als elektricien. Over zijn verdere jeugd is weinig bekend. Hij heeft er zelf, voor zover ik kon nagaan, nooit veel over verteld.

NEGEN MAANDEN

Toen hij zestien was, kreeg hij een zwaar ongeluk met zijn brommer. Hij brak zijn schedelbasis, liep hersenletsel op en brak zijn been. Hij lag negen maanden in het ziekenhuis.

Negen maanden is lang voor een jongen van zestien. Je vrienden gaan door met hun leven, en jij ligt in een bed en kijkt naar het plafond. Hij zei er later zelf over: toen ik na een ernstig ongeluk negen maanden in het ziekenhuis lag, heb ik veel over de zin van het leven nagedacht.

In die maanden begon hij in de Bijbel te lezen. Wat hij precies las en wat er gebeurde, heeft hij niet in detail opgeschreven, en ik ken geen bron die het nauwkeurig beschrijft. Wel staat vast wat het gevolg was. Hij besloot dat hij de liefde van Jezus op straat ging verkondigen. Hij was negentien toen hij begon. Hij heeft daarna, zo zei hij zelf, nooit meer iets anders gedaan.

Na het ongeluk kon hij geen gewoon werk meer doen. Hij werkte een tijd in de sociale werkplaats. Maar zijn eigenlijke werk was de straat.

NIEMAND IS ONSTERFELIJK

Je kunt je afvragen wat er gaande was in een jonge man die besluit om in een winkelstraat te gaan staan en mensen toe te roepen. Het is niet wat je meestal leert op catechisatie. De meeste christenen in Nederland worden geleerd dat geloof iets persoonlijks is, iets voor thuis en voor de kerk. Je deelt het als iemand ernaar vraagt, en dan bij voorkeur bescheiden.

Arnol Kox deed het anders. Hij riep. Hij sprak mensen aan die langs hem liepen met tassen vol boodschappen. Hij herhaalde steeds dezelfde boodschap, in korte zinnen. Niemand is onsterfelijk. Bekeer u. God zal u redden. Wil je nu leven, of wil je leven na je dood?

Het is een oude manier van preken. Johannes de Doper deed het in de woestijn: *Bekeer u, want het Koninkrijk der hemelen is nabijgekomen.* (Mattheüs 3:2). De profeten van Israël deden het op de pleinen van Jeruzalem. In de middeleeuwen trokken bedelmonniken door de steden. Ook in Nederland zijn er altijd straatpredikers geweest, van het Leger des Heils tot evangelisten met een megafoon. Maar weinigen hebben het zo lang en zo luid volgehouden als Arnol Kox.

Hij had ook humor. Aan het eind van een preek zei hij graag: bij mannen is het mannelijk, bij vrouwen vrouwelijk, en bij de Heer is het heerlijk. En toen hij vijfenzestig werd, zei hij tegen een verslaggever: weet je wat me vanmorgen is overkomen? Ik heb een nieuwe dag gekregen, deze heb ik nog nooit gehad.

VOOR DE RECHTER

Niet iedereen kon het waarderen. Voor de winkeliers in de buurt was hij een bron van overlast. In 2008 stapten winkeliers naar de rechter om zijn luide preken te laten verbieden. Hij werd vrijgesproken. In 2009 bepaalde het gerechtshof in Den Bosch dat hij een boete van honderdvijftig euro kon krijgen als hij onnodig geluidsoverlast veroorzaakte. Hij beloofde om op één plek niet langer dan twintig minuten te preken. Een eerdere boete weigerde hij te betalen. Hij beriep zich op de vrijheid van godsdienst.

Ook de spoorwegen probeerden hem uit de stationshal te weren. In oktober 2017 sprak de kantonrechter hem ook daarvan vrij, op de dag voor zijn vijfenzestigste verjaardag. Ze mogen me dubbel feliciteren, zei hij.

En dan waren er de duiven. Arnol Kox voerde de duiven in het centrum van de stad. Dat mocht niet. Hij vond het een goddelijke plicht. Hij kreeg boetes, en uiteindelijk een verbod van een jaar. De locoburgemeester van Eindhoven zei jaren later over hem dat hij een paradijsvogel was, en zeker geen heilige. Hij kreeg ook boetes voor het achterlaten van afval.

Ik vertel dit niet om hem belachelijk te maken. Hij was een eigenzinnig mens, die zich niet liet vertellen wat hij moest doen. Zijn vrouw zei het later zo: hij waaide niet met de wind mee en was overtuigd van zichzelf. Het was zijn kracht en zijn zwakte tegelijk. Het maakte dat hij veertig jaar volhield. Het maakte ook dat hij soms met iedereen overhoop lag.

BIDDEN VOOR WIE SCHOLD

Hoe reageerde hij op de spot? Er werd veel om hem gelachen, en hij werd regelmatig uitgescholden.

Volgens de verhalen van de mensen om hem heen liet hij het niet aan zich komen. Hij bad voor de mensen die hem uitscholden. Het klinkt makkelijk en het is moeilijk. Jezus zei: *Heb uw vijanden lief; zegen hen die u vervloeken.* (Mattheüs 5:44). Ik ken veel christenen, mezelf incluis, die al moeite hebben met een kritische opmerking op hun werk. Arnol Kox kreeg dagelijks spot over zich heen, en hij bleef staan.

Er waren ook mensen die hem anders zagen. Na zijn dood vertelde een jong meisje dat ze altijd haar verhaal bij hem kwijt kon. Hij gaf, zei ze, zo'n positieve energie aan de stad en aan haar. Voor haar was hij geen grap. Hij was iemand die er altijd was.

Er gaat ook een verhaal rond dat hij in 1996 een vrouw in een rolstoel de handen oplegde en voor haar bad, en dat zij een uur later naar huis liep. Dat verhaal wordt verteld door een Brabantse erfgoedstichting, als overlevering. Ik heb er geen andere bron voor gevonden, en ik vertel het dus met dat voorbehoud.

GERRY

In 2000 trouwde hij met Gerry Diederer, een lerares Duits uit Kerkrade.

Ik wilde voor hem zorgen, zei ze. En ze wist waar ze aan begon. Ik wist dat Jezus voor hem op één stond, zei ze later. Daarna kwam moeder Maria, en dan kwam ik.

Die zin zegt ook iets over zijn geloof. Arnol Kox was rooms-katholiek, met een grote liefde voor Maria. Veel lezers van dit boek komen uit protestantse kerken, en zullen daar vragen bij hebben. Dat mag. Maar de kern van wat hij riep, was niet Maria. Het was Jezus, en de oproep om je tot God te bekeren voordat het te laat is.

Gerry zorgde twintig jaar voor hem. Ze bracht hem naar de stad, haalde hem op, regelde zijn verjaardagen en zat later aan zijn ziekenhuisbed.

EEN BEEN, EEN HART EN HET BLOED

Vanaf 2010 ging zijn gezondheid achteruit. Ongeveer in die tijd moest een van zijn benen worden geamputeerd. Gerry maakte er een grapje over. Hij kan in ieder geval nooit meer met het verkeerde been uit bed stappen, zei ze. Hij reed een tijd in een scootmobiel, tot de gemeente die terugvroeg omdat het niet veilig zou zijn in het verkeer. Daarna ging hij met de rolstoel.

In 2013 kreeg hij op de Markt in Eindhoven een hartaanval. Hij herstelde na een openhartoperatie. Hij verloor ook zijn petekind. En in de zomer van 2019 kreeg hij te horen dat zijn beenmerg bijna geen bloedcellen meer maakte. Het werd later leukemie.

Hij zei: ik denk dat het einde van mijn aardse bestaan nadert. Maar ik hou me vast aan het feit dat er dan voor mij een nieuw leven begint, omdat ik het paradijs binnenga. En een andere keer: op deze aarde heb ik het wel gezien, maar ik kom terug op een nieuwe aarde.

Zijn vrouw zei dat de kracht die hij uit zijn geloof putte enorm was. Zijn rust en opgewektheid, zei ze, maakten de familie ook rustig. Lichamelijk ging hij steeds verder achteruit. Maar de geest had de overhand, zei ze, en geestelijk was hij heel sterk.

DRIE UUR PER DAG

Vanaf november 2019 was hij weer in de stad te vinden. Gerry bracht hem elke dag met de auto naar het centrum. Langer dan drie uur mocht hij van haar niet blijven. Het gaf hem kracht, zei ze. Hij preekte vanuit zijn rolstoel, minder luid dan vroeger, maar

nog steeds. Ook toen in het voorjaar van 2020 het coronavirus de straten leeg maakte, ging hij door.

Een wethouder van Eindhoven, Yassin Torunglu, begon een kaartenactie voor hem. Er kwamen er ongeveer tweehonderdvijftig, uit het hele land.

Begin juli 2020 werd hij uit het ziekenhuis ontslagen. De artsen konden niets meer voor hem doen. Op zondag 5 juli maakte hij een laatste ronde door de binnenstad. Mensen bleven staan om op de foto te gaan met hem. Er werd geklapt. Sommigen huilden. Een vrouw riep: het is de man van Eindhoven. Hij zei: het is pijnlijk om afscheid te nemen, maar ik heb mooie vooruitzichten. En hij keek naar de mensen die langs hem heen liepen, en zei nog één keer wat hij al veertig jaar zei: iedereen heeft altijd maar haast.

Tien dagen later, op 15 juli 2020, stierf hij in het Catharina Ziekenhuis in Eindhoven. Hij was zevenenzestig.

AFSCHEID

Hij lag opgebaard in een witte kist in de aula van een begraafplaats in Eindhoven. Om de kist stonden kaarsen en karikaturen die mensen van hem hadden gemaakt. Aan de muur hingen zijn pamfletten. Bezoekers werd gevraagd om een gift te doen aan het straatpastoraat. De uitvaart was in de Sint-Trudokerk in Strijp, de wijk waar hij woonde. Hij werd begraven op het kerkhof achter die kerk.

De Brabantse schrijver Wim Daniëls schreef: ik zie het voor me. Arnol die Jezus omhelst. En roept: ik wist het wel, ik wist het wel.

In 2026, op Goede Vrijdag, werd vlak bij het kerkhof een pad naar hem genoemd: het Arnol Koxpad. Langs het pad staan borden met zijn spreuken, sommige in zijn eigen handschrift. Het is geen officiële straatnaam. In Eindhoven mag een straat pas tien jaar na ie-

mands dood naar hem worden genoemd. Maar de buurt wilde niet wachten.

DE DWAASHEID VAN DE PREDIKING

Wat moet je met zo'n leven? Je kunt je afvragen of Arnol Kox in dit boek hoort. Hij was geen theoloog, geen stichter, geen leider. Over zijn leer weten we weinig. Zijn manier van preken stootte veel mensen af. Hij was eigenzinnig en kreeg boetes. Ook dat moet gezegd worden.

En toch. Hij deed veertig jaar lang, elke dag, wat de meeste christenen nooit durven. Hij zei hardop dat het leven eindig is en dat God redt. Hij deed het in de regen en de kou, met één been en later met leukemie. Hij kreeg er vooral spot en boetes voor terug. Paulus schreef: *Want het woord van het kruis is voor hen die verloren gaan wel dwaasheid, maar voor ons die behouden worden, is het een kracht van God.* (1 Korinthe 1:18). En verderop: *heeft het God behaagd door de dwaasheid van de prediking zalig te maken hen die geloven.* (1 Korinthe 1:21).

Hoeveel mensen er door zijn roepen tot geloof kwamen, weet niemand. Het staat nergens geregistreerd. Misschien niemand, misschien velen. Misschien was er een student die jaren later, bij een sterfbed of een crisis, opeens weer die stem hoorde: niemand is onsterfelijk.

Ik denk niet dat je Arnol Kox hoeft na te doen. Weinigen zijn geroepen om in een winkelstraat te staan schreeuwen. Maar je kunt je wel afvragen wat zijn leven over het jouwe zegt. Hij was niet bang om voor gek te staan. Hij hield vol toen het pijn deed. En hij zag de haast van de mensen om hem heen, en wilde dat ze even stilstonden.

Iedereen heeft altijd maar haast, zei hij. Heb jij vandaag tijd om stil te staan?

WAT VASTSTAAT EN WAT VERTELD WORDT

Vaststaat (meerdere onafhankelijke bronnen): geboorte in Berg-eijk op 11 oktober 1952; het bromfietsongeluk op zijn zestiende en het lange ziekenhuisverblijf; ongeveer veertig jaar straatprediking in Eindhoven; de bijnaam Schreeuwjezus; de rechtszaken van 2008, 2009 (boete van 150 euro bij onnodige geluidsoverlast, gerechtshof Den Bosch) en oktober 2017 (vrijspraak door de kantonrechter); de boetes en het verbod rond het voeren van duiven; het huwelijk met Gerry Diederer in 2000; zijn hartaanval in 2013 en de leukemie vanaf 2019; zijn laatste ronde op 5 juli 2020; zijn dood op 15 juli 2020 in Eindhoven; zijn begrafenis bij de Sint-Trudokerk; het Arnol Kox-pad (2026).

Alleen uit eigen getuigenis of van zijn vrouw: dat hij in het ziekenhuis de Bijbel ging lezen en daar besloot te gaan preken; dat hij na zijn negentiende niets anders meer deed; dat hij bad voor wie hem uitscholden; het verhaal over de kerkklokken in zijn jeugd; zijn uitspraken over zijn sterven.

Uit één bron (niet onafhankelijk gecontroleerd): de genezing van een vrouw in een rolstoel in 1996, die alleen als overlevering wordt genoemd door een erfgoedstichting; het verlies van zijn petekind; het jaar van de amputatie van zijn been (rond 2009 of 2010).

Onbevestigd: details over zijn jeugd, zijn opvoeding en het precieze verloop van zijn bekering. Er bestaat geen biografie van hem; dit hoofdstuk steunt vooral op berichten van de regionale en landelijke pers.

Duiding: Kox was voor de een een held van het geloof, voor de ander een kleurrijke dwaas of een overlastgever. De gemeente Eindhoven en veel inwoners hebben na zijn dood vooral zijn trouw en zijn eigenheid geëerd.

BRONNEN BIJ DIT HOOFDSTUK

1. NOS, 15 juli 2020, "Markante Eindhovense stadsprediker Arnol Kox (67) overleden"
2. Omroep Brabant, 15 juli 2020, "Stadsprediker Arnol Kox (67) overleden aan leukemie: niemand is onsterfelijk"
3. Omroep Brabant, 5 juli 2020, "Nog één keer roepen voor God: de laatste ronde van terminale Arnol Kox door Eindhoven"
4. Omroep Brabant, 18 juli 2020, "Eindhoven neemt afscheid van Arnol Kox"
5. Omroep Brabant, 15 juli 2020, "Bekende en onbekende Brabanders herdenken Arnol Kox"
6. Omroep Brabant, 2019, "Stadsprediker Arnol Kox is klaar voor de dood: op deze aarde heb ik het wel gezien"
7. Omroep Brabant, november 2019, "Ernstig zieke Arnol Kox terug in de stad: dit geeft hem kracht"
8. Omroep Brabant, 11 oktober 2017, "Luidruchtige stadsprediker Arnol Kox is 65 geworden"
9. Omroep Brabant, 7 juli 2022, "Stadsprediker Arnol Kox heeft eventjes zijn eigen plein in Eindhoven"
10. Omroep Brabant, 4 april 2026, "Schreeuw Jezus Arnol Kox krijgt eigen pad: een paradijsvogel"
11. DutchNews, 27 maart 2009, "Eindhoven street preacher fined for noise"
12. Wikipedia EN, "Arnol Kox" (geraadpleegd oktober 2026)

Nawoord

Een Waal die zijn belijdenis over een kasteelmuur gooide. Een doctor in de theologie die zich liet dopen in een sloot in Drenthe. Een molenaarszoon uit Limburg met zegenende handen in Dublin. Een colporteur en zijn vrouw met een dorp vol wezen. Een boer die zijn deur openzette. Een kunstkenner die in een kamp de Bijbel ging lezen. Een matroos die om middernacht riep. Een man die riep in de winkelstraat.

Ze hadden weinig met elkaar gemeen. De een schreef een belijdenis die nog elke week in kerken wordt gebruikt, de ander liet geen boek na. De een werd door zijn kerk heilig verklaard, de ander door zijn kerk afgezet. Bij een paar van hen schuurt hun verhaal. Ik heb geprobeerd dat niet weg te poetsen.

Wat ze deelden, was dat ze bleven lopen. Ook toen het hun hun ambt, hun vrijheid of hun leven kostte.

Met dit vierde deel staan er tweeëndertig levens in deze serie. Er zijn er nog veel meer. Misschien kun jij een volgend hoofdstuk schrijven, al is het alleen met je eigen leven.

Laten wij met volharding de wedloop lopen die voor ons ligt (Hebreeë
12:1)